

OSMANLI EKONOMİK ve SOSYAL TARİHİ

Konusunda Çalışan Türk Bilim İnsanları

Ed. Beytullah KAYA – Mehmet BULUT

 istanbul Zaim
Universitesi

İZÜ YAYINLARI NO: 71

Kitabın Adı

OSMANLI EKONOMİK ve SOSYAL TARİHİ
"Konusunda Çalışan Türk Bilim İnsanları"

Editör

Beytullah KAYA – Mehmet BULUT

Tasarım

Ahmet Kahramanoğlu

Baskı - Cilt

Akademi Basın Yayın Org. Tic. Ltd. Şti.
Akademi Matbaa Davutpaşa Cad. Güven İş
Merkezi C Blok 230 Topkapı-İstanbul
Tel. (212) 493 24 67
Matbaa Sertifika No: 47610

Baskı Tarihi

İstanbul, 2023 Aralık

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

www.izu.edu.tr

ISBN: 978-625-7558-13-6

İZÜ Yayınları

Yerel ve Bölgesel Politikalar AUM
Halkalı Merkez Mah. Halkalı Cad No 281
Küçükçekmece - İstanbul
444 97 98
web: www.izu.edu.tr
mail: kutuphanedanisma@izu.edu.tr
bilgi@izu.edu.tr

Sertifika No: 42061

Copyright © İZÜ Yayınları 2024

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	9
ÖNSÖZ	11
İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI'NIN OSMANLI TARİH YAZIMINA KATKILARI / Dr. Mehmet TUĞRUL - Dr. Murat ÇELİK	15
1. Giriş	16
2. Konunun Kapsamı ve Literatürün Değerlendirilmesi	18
3. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Hayatı	20
4. Eserleri	21
5. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Tarih Yazımına Yaklaşımı	26
6. Eserlerinin Osmanlı Tarih Yazımına Katkıları	33
7. Sonuç	43
SABRİ FEHMİ ÜLGENER'İN OSMANLI İKTİSAT ZİHNİYETİNE DAİR YORUMU / Dr. Hilmi KAÇAR	47
1. Sabri Fehmi Ülgener (1911-1983)	50
2. Tarihçiliği	54
3. Tarih Anlayışı	56
4. Osmanlı "Ortaçağlaşması" ve Avrupa Mucizesi	61
5. Avrupa Merkezîyetçi Tarihçiliğin Çözülüşü	67
6. Sonuç	75
MEHMED FUAD KÖPRÜLÜ / Dr. Muhammed Ali BUDAK	81
TÜRK TARİHİNE ADANMIŞ BİR ÖMÜR: ÖMER LUTFİ BARKAN / Yıldız DEVECİ BOZKUŞ	99
1. Barkan'ın Eğitimi ve Hayatı	101
2. Barkan'ın Eserleri ve Bu Eserlerin Türk Tarihindeki Önemi	104
3. Annales Ekolü ve Ömer Lutfi Barkan	106

4. Barkan'ın Eserleri.....	107
5. Sonuç.....	121
HALİL SAHİLLİOĞLU'NUN OSMANLI İKTİSAT TARİHİ LİTERATÜRÜNE	
KATKILARI / Doç. Dr. CEM KORKUT	129
1. Giriş.....	130
2. Multidisipliner Bir Bilim Olarak İktisat Tarihi ve İktisat Tarihi Çalışmalarının Önemi	131
3. Halil Sahillioğlu: Kısa Bir Özgeçmiş.....	132
4. Halil Sahillioğlu'nun Çalışmaları	134
5. Sonuç.....	150
OSMANLI'YA BİR SOSYOLOG BAKIŞI:	
NİYAZİ BERKES / Doç. Dr. Süleyman AŞIK	153
1. Kısa Hayat Hikâyesi.....	154
2. Çalışma Alanları ve Eserleri	155
3. Osmanlı Klasik Dönemine Dair Görüşleri.....	167
4. Osmanlı Batılılaşma Dönemine Dair Görüşleri.....	172
5. Sonuç.....	179
“TÜRKİYE” TOPLUM VE İKTİSAT TARİHÇİSİ:	183
MUSTAFA AKDAĞ (1913-1973) / Doç. Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	183
1. Giriş.....	184
2. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Meselesi	191
3. İktisâdî ve İctimâî Tarih.....	197
4. Anadolu'da Büyük Kargaşa: Celâli Kavgaları	211
5. Akdağ'a Yönelik Eleştiriler.....	221
7. Eserleri Hakkında Notlar.....	225
8. Sonuç.....	238
PROF. DR. HALİL İNALCIK'IN OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN SOSYO-	
EKONOMİK TARİHİ ALANINDAKİ ÇALIŞMALARI VE BU ÇALIŞMALARIN	
SONUÇLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME / Dr. Öğr. Üyesi Nuray OCAKLI	243
1. Giriş.....	244
2. Prof.Dr. Halil İncalık'ın Hayatı ve Eğitimi.....	245
3. Annales Ekolü ve Prof. İncalık'ın Tarih Anlayışı.....	246
4. Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihinin Birincil Kaynakları Olarak Defterlerin ve Evrakların Transkripsiyonu ve Analizi.....	246
5. Sosyo-Ekonomik Tarih Üzerine Ansiklopedi Maddeleri.....	247

6. Prof. İncalık'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi Üzerine Kitapları.....	248
7. Sonuç.....	254
MEHMET GENÇ VE OSMANLI SOSYO EKONOMİ TARİHİ İLE ALAKALI ÇALIŞMALARI / Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK	259
1. Giriş	260
2. Mehmet Genç'in Hayat Hikâyesi.....	261
3. Mehmet Genç'in Televizyon Programları ve Çeşitli Toplantılardaki Konuşmaları.....	270
4. Mehmet Genç'in "Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi" ve Diğer Eserleri	280
5. Sonuç'.....	291

TAKDİM

Tarih; siyasal, sosyal, ekonomik, dinî pek çok kurumun oluşturulduğu, insana hizmetin esas alındığı çok sayıda Türk devletinin kuruluşuna şahitlik etmektedir. Türk tarihinde oluşturduğu kurumlar aracılığıyla en uzun uzun ömürlü olan devlet ise Osmanlı devleti olmuştur. Osmanlı devletinin uzun ömürlü olması, izlenen siyaset kadar toplumsal, ekonomik, dinî uygulamaların çok sayıda milletin yaşadığı topraklara huzur getirmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden hem ulusal hem de uluslararası alanda tarihçiler Osmanlı Devleti üzerine çok sayıda eser meydana getirmişlerdir. Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin daha çok siyasal alandaki faaliyetleri ön plana çıkarılırken zamanla yeni yetişen tarihçiler, tarihî araştırma yöntemlerindeki değişimin de etkisiyle Osmanlı Devleti'nin nasıl bu kadar uzun süre ayakta kaldığını sorgulamaya başlamışlar, devletin idarî-askerî siyaseti yanında, toplumsal, dinî ve ticarî vb. alanlara yönelik siyaset ve uygulamalarını da incelemişlerdir. Bu süreç, zamanla Osmanlı kurumları ve medeniyet tarihi üzerine pek çok çalışmanın yapılmasına ve bu konuda duayen pek çok bilim insanının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu çalışmada, Osmanlı Sosyal ve Ekonomik tarihi üzerine çalışmış çok sayıda bilim insanı arasından bu gün hayatta olmayan duayen Türk bilim insanlarının bir kısmının çalışmaları incelenmektedir.

Türk-İslâm tarihi ve medeniyet değerlerimiz bakımından Osmanlı dönemi, özel bir öneme sahip bulunmaktadır. Osmanlı devleti ve dönemi hakkında daha fazla bilgiye sahip olmanın sağlam bir tarih bilinci ve sağlıklı bir özgüven oluşumu yanında günümüze ve geleceğe ilişkin

plân ve uygulamalarımız bakımından da kıymetli olduğunu düşünüyorum. Bu bağlamda, Osmanlı sosyal ve iktisadî tarihi konusunda öncü ve çığır açıcı çalışmalar yapmış olan duayen hocalarımızla ilgili Üniversitemiz yayınları arasında yer alan bu kitabı, üniversitemizin misyon ve değerleri doğrultusunda bilim hayatımıza değerli bir katkı olarak değerlendiriyorum.

Ortak bir çalışmanın ürünü olan bu eserin yazarları ve editörleri ile ortaya çıkmasında katkısı olan herkese çok teşekkür ediyorum. Üniversite olarak diğer alanlar yanında millî tarihimizle ilgili çalışmalara destek ve teşviklerimiz devam edecektir. Bu konulara dair çalışmaların devamını ve eserin bilim hayatımız ve okuyucular için yararlı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Rektörü

Osmanlı Devleti, zengin Türk İslam ve Bizans'ın devlet teşkilatı birikimlerini miras alıp bu birikimleri kendi bünyesinde birleştirerek uzun yıllar yaşayacak bir yönetim sistemi meydana getirmiştir. Bu sistem sayesinde klasik dönem boyunca çağdaşlarından çok ileri bir yapılanma gerçekleştirmiş ve güçlü bir devlete sahip olmuştur. Avrupa'da coğrafi keşifler, aydınlanma çağı ve sanayi inkılabının yaşanmasıyla Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu insan merkezli bu sistem bazı sarsıntılar geçirmeye başlamış ve devlet yönetiminde zaaf- ların ortaya çıkmasına engel olunamamıştır. Osmanlı Ekonomik ve Sosyal tarihi üzerine yapılan çalışmalar devletin ekonomik sisteminin insan merkezli olduğu, insanı mutlu etmeye dönük bir yapılanmasının bulunduğu, kaynakları sömürmeye değil etkin kullanarak paylaşmaya dönük bir yönetim anlayışının bulunduğu konusunda ittifak halinde- dirler. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin kurmuş olduğu yapının sağlam- lığı bazı sarsıntılar yaşamasına rağmen devletin 20. yüzyıla kadar yaşa- masına zemin hazırlamıştır. Öte yandan Osmanlı Devleti kuruluşun- dan itibaren oluşturduğu güçlü siyasal, askeri ve ekonomik yapısı çok büyük bir sistemin ürünü olarak orta çıkmıştır. Bu sistemin işleyişi sı- rasında pek çok kayıt, doküman yazılı ve yazısız belgenin ortaya çıkma- sına zemin hazırlamıştır. Devlet yönetiminde siyasal, sosyal, ekonomik, eğitimsel ve benzeri alanlarda milyonlarca belge Osmanlı sisteminin anlaşılması açısından önemlidir.

XX. yüzyıla kadar tarih yazılıcığı yoğunlukla siyasal iktidarların faaliyetlerinin kayda geçirilmesi şeklinde gelişmiştir. Bu durum

Osmanlı Devleti açısından da böyle devam etmiştir. Osmanlı kronikleri taht yanlısı bir bakış açısıyla olayların nasıl olduğunu ortaya koyarak ve devletin siyasal işleyişi hakkında geniş bilgiler içermektedir. Bu yaklaşım uzun süre Batı tarih yazıcılığında da baskın bir şekilde var olan yaklaşım olmuştur. XX. Yüzyılla birlikte bu anlayış giderek değişmeye başlamıştır. Tarih ve tarihi olayları sadece yönetenlerin bakış açısıyla değil daha geniş bir yaklaşımla incelemek yönetilenlerin hayatlarını konu alan yaklaşım ve tarihi çalışmalar önem kazanmaya başlamıştır. Olayların sadece siyasal olarak sebep ve sonuçlarını irdelemenin yanında, sosyal ve ekonomik etkilerinin de incelenmesi tarih alan yazınında önemsenmeye başlanmıştır.

Bu yaklaşımın ilk örnekleri olarak Osmanlı tarih yazıcılığında da görmek mümkündür. Olaylar arasında sebep sonuç ilişkisi kuran anlayışa ek olarak neden-nasilci tarih yazımının ilk örnekleri Ahmet Cevdet Paşa ile görülmeye başlanmıştır. Ahmet Cevdet Paşa bu bağlamda Osmanlı tarih yazımında önemli bir eşik olarak kabul edilebilir. O batılı metodları kullanarak tarih yazımı yapma uğraşı içerisinde olmuş ve bu bağlamda eserler ortaya koymuştur. Yine de Osmanlı Devleti yıkılana kadar tarih yazıcılığında siyasal meselelerin anlatımının öncüllendiği yaklaşımın devam ettiği görülmektedir.

Fransa'da Anneles okulunun ortaya çıkmasıyla birlikte tarih yazımında, siyaset, diplomasi ve savaşların anlatılması anlayışının aksine, olayların arkasında yatan uzun tarihsel süreç ve yapıların araştırılması çalışmaların merkezinde yer almaya başlamıştır. Bu yaklaşım genç Cumhuriyet tarihçileri arasında da önemli bir etki ortaya çıkarmıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Osmanlı kurumları üzerine gerçekleştirdiği çalışmaları Ömer Lütfü Barkan'ın Osmanlı ekonomik tarihi üzerinde yaptığı çalışmalar takip etmiş, Osmanlı siyasal tarihinin ihtişamı üzerine yapılan çalışmalar devam etmekle birlikte artık Osmanlı Devleti ekonomik, sosyal ve kültürel konuları da genç araştırmacılar arasında merak edilen ve araştırılmaya başlanan bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin sistemini tam olarak anlaşılır kılmanın yolu yalnızca siyasal tarihini değil ekonomik, sosyal ve kültürel tarihini

de incelemekten geçtiği anlayışı kabul görmeye başlamıştır. Yaklaşık bir asırlık bu süreçte önemli gelişmeler yaşanmış Osmanlı Tarihi üzerine hem Türkiye’de hem de uluslararası alanda önemli tarihçiler yetişmiş ve önemli araştırmalar orta konulmuştur. Şüphesiz bu araştırmalarda başat rol oynayan araştırmacılar genç Türkiye Cumhuriyeti’nde yetişen araştırmacılar olmuştur.

Bu çalışma özellikle 1940’lardan sonra Osmanlı tarihine ilgi duyan dönemin genç araştırmacılarından zamanla alanında uzmana dönüşen ve ustalaşan tarihçilerinin hayatlarına ve çalışmalarına yönelik bir inceleme olarak tasarlanmıştır. Çalışma, Osmanlı kurumları, sosyal, ekonomik ve kültürel konularında yazmış ve günümüzde aramızda olmayan tarihçilerden dokuz tanesinin yaptığı çalışmaları incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmaya, Prof Dr. Kemal KARPAT hoca da dahil edilmiş olmasına rağmen süreç içerisinde yaşanan aksaklıklardan dolayı Kemal KARPAT hocanın bölümü çalışmaya dahil edilememiştir. Bu bağlamda alan öncüleri olarak, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Fuat Köprülü, Ömer Lütfü Barkan, Niyazi Berkest, Sabri Fehmi Ülgener, Mustafa Akdağ, Halil Sahillioğlu, Halil İnalçık, ve Mehmet Genç araştırmaya dahil edilmiştir. Seçilen bu isimler aynı zamanda Osmanlı Tarihi üzerine çalışmaları bulunan Cumhuriyet dönemi tarihçilerinin en önemlilerindedir. Çalışmanın tasarlanmasında ve hayata geçirilmesinde kader birliğinde bulunarak çalışmaya katkıda bulunan bütün yazar arkadaşlara çalışmalarından dolayı teşekkürü borç bilmekteyiz. Ayrıca bu çalışma, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesinde bir BAP projesi olarak hazırlanmış olup, çalışmanın yayınlanmasında katkısı olan herkese ve özellikle İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR’a çok teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Beytullah KAYA
Prof. Dr. Mehmet BULUT

MEHMET GENÇ VE OSMANLI SOSYO EKONOMİ TARİHİ İLE ALAKALI ÇALIŞMALARI

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

abdullah.tok@izu.edu.tr

Özet

Dünya tarihinin görmüş olduğu en önemli imparatorluklardan biri Osmanlı İmparatorluğu'dur. Altı yüz yılı aşkın bir süre boyunca varlığını korumayı başaran Osmanlı, kendisinden sonra gelecekler için de zengin bir arşivi miras olarak bırakmıştır. Bu devasa arşivi kullanarak Osmanlı İmparatorluğu'nu anlamak için bir ömür harcayan Mehmet Genç, özellikle Osmanlı sosyo-ekonomi tarihinin anlaşılması için nihayetinde bu alanda çok kıymetli eserler meydana getirmeyi başarmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi ilkelerini ve bu ilkelerin zaman içinde geçirdiği değişimi uzun yıllar arşivde çalışmasından sonra formüle etmeyi başarmış ve bu anlamda birçok yanlış bilineni de vuzuha kavuşturmuştur. Osmanlı'nın kapitalist sisteme karşı olduğunu, sosyo-ekonomi alanında sahip olduğu ve uyguladığı ilkelerin insan odaklı olduğunu tespit eden Mehmet Genç, böylece Osmanlı'nın Avrupalı kapitalist ülkeler gibi neden bir gelişme takip etmediğinin de cevabını vermiştir. Osmanlı'nın iktisadi ilkelerini provizyonizm (iaşe), tradisyonalizm (gelenekçilik) ve fiskalizm üçlüsü ile formüle eden Mehmet Genç, devletin bu ilkeleri toprak, emek ve sermaye üzerinde kurduğu kontrol ile uygulayabildiğini

belirtmiştir. Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomi hayatını ve devletin bu alanlardaki temel amaçlarını Genç'in eserleri ile anlamak mümkündür. Bu çalışmada temel amacımız Mehmet Genç'in Osmanlı sosyo-ekonomi tarihi alanında yaptığı çalışmaları ve bu çalışmalarının önemini özetlemektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Sosyo-ekonomi, Mehmet Genç.

1. Giriş

Bugüne kadar Mehmet Genç'in hayat hikâyesi ve yazdıkları ile alakalı birçok yayın neşredilmiştir. Bu çalışma, Mehmet Genç'in eserleri ve biyografisi anlamında yeni birşey ortaya koyma iddiasında değildir. Bununla beraber son asrın en önemli âlimlerinden ve tarihçilerinden biri olan Mehmet Genç ve eserlerini konu alan bu çalışmanın amacı Mehmet Genç ile alakalı bilgileri, yorumları ve düşünceleri özetleyerek her kesimden insanın rahatça Genç'e ulaşabilmelerine imkân sağlamaktır. Burada özellikle Genç'in Osmanlı sosyo-ekonomi tarihi ile alakalı çalışmaları ve fikirleri üzerinde durulacaktır. Çalışmanın ikinci amacı ise ilim alanında birşeyler yapmak isteyen özellikle genç adaylar için örnek bir portre sunmaktır. Mehmet Genç, ne kadar çok kişiye ulaştırılırsa, Türkiye'nin ve ilim dünyasının bundan o derecede istifade edeceğinden şüphemiz yoktur.

Mehmet Genç ile alakalı özet bilgi ve değerlendirmeleri ihtiva eden çalışmamın birinci bölümünde Genç'in hayat hikayesi aktarılmaya çalışıldı. İلمي birikimini evvela sözlü olarak çeşitli yerlerde anlatan Mehmet Genç'in bu yönü diğer birçok meslektaşından farklılık arz etmektedir. Genç'in çeşitli televizyon programları ve ilmi toplantılarda anlattıkları en az yazdıkları kadar önemlidir. İkinci bölümde bu konuşmaların bir özeti verilerek, okuyucunun Genç'in fikirleri ve analizleri hakkında bir fikir sahibi olmaları sağlanmaya çalışılmıştır.

Hayatını ilme adayan Mehmet Genç'in birçok makaleden ve sözlü bildirimlerinden oluşan "Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi" isimli ödüllü ve ezber bozan eseri çalışmanın üçüncü bölümünü

teşkil etmektedir. Eserin kısa bir özeti bu bölümde yer almıştır. Bu bölümde aynı zamanda “İlmi bir çalışma nasıl yapılmalı?” sorusunun cevabı da bulunabilir. Üçüncü bölümün sonunda Genç’in yayımlanan son kitabı ve de yakında neşredilecek eserlerine de kısaca değinilmiştir.

2. Mehmet Genç’in Hayat Hikâyesi

Mehmet Genç, Artvin’in Arhavi ilçesine bağlı Kemerköprü köyünde doğmuştur (Çakır, 2021: 255; Yıldız, 2021:243). Nüfus belgesine göre 1934 gerçekte ise 1932 doğumlu olan Genç, 1940 yılında ilkokula gitmeye başlamıştır. Genç, ilk üç sınıfı köyde okumuş ve daha sonra dört ve beşinci sınıfları ise bir saatlik mesafede olan bir köydeki okulda okumuştur. İlkokulda eğitim aldığı öğretmenlerin yeteri kadar bilgi ve deneyim sahibi olmadıklarını söyleyen Genç, bu durumu ilginç bir hatırasıyla özetlemiştir:

“İlkokulda okuduğum dönemle ilgili çok önemli bir hatıram var. Hocalarım Allah rahmet eylesin. Tabii ki bize çok lütfettiler, iyilik ettiler. Ama hocamız dört rakamlı bir sayıyı okuyamıyordu. Mesela on iki bini okuyamıyordu. Yani o öğretmenleri alelacele ilkokul mezunu olarak topladılar. Bir kursa tabi tuttular ve onlara okuma yazma ve dört işlemi yapabilecek bir eğitim verdiler. Hayırlı bir şeydi bu, fakat öğretmenle bir gün hesap yaptık. Çarpma, toplama derken kırk yedi bin çıktı sonuç. Hoca onu okuyamadı. Dört bin yedi bin dedi. Dört bin mi yedi bin mi söyleyemedi. Tabii bilmeyince olmuyor. İlkokul dörtte okuyan ağabeyim vardı. O gelince ona sordum. O da “47 bin.” dedi, bitti. Yani o kadar zor şartlar altında okuduk (Genç, 2020).”

İkinci Dünya Harbi sürecinde zorlu bir hayat yaşayan Genç, Alman uçaklarının Batum’u bombalamasını izlemiş ve daha önce Ruslardan çektikleri eziyet nedeniyle Almanların tarafını tuttıklarını belirtmiştir. Çocukluk döneminde klasik Türkçeye aşinalığını babasına borçlu olduğunu söyleyen Genç, babasının Arapça ve Kur’an tefsiri bildiğini ve onun vesilesiyle Osmanlı Türkçesine aşina olduğunu da hatırlatmıştır (Genç, 2020).

Ortaokuldan sonra maddi imkânsızlıklar yüzünden liseye gitmeyi düşünmeyen Mehmet Genç, arkadaşından aldığı bilgi ile 1949 yılında Haydarpaşa Lisesi'ne müracaat etmiş ve yatılı olarak okumaya hak kazanarak liseyi İstanbul'da okumuştur. Daha önce matematiğe karşı ilgi ve sevgisi olan Genç, İstanbul'da Nihal Atsız ile tanışmasından sonra tarihe ilgi duymaya başlamıştır. Ailesine ekonomik anlamda yardımcı dokunsun diye Ankara'da Mülkiye'yi tercih eden Genç, burada da sürprizler yaşamıştır. Mülkiye'nin dördüncü yılı Mehmet Genç için tam anlamıyla hayal kırıklığı ve yeni bir kırılma noktası olmuştur. Kazandığı burs için sağlık raporu alması gereken Genç, hastaneye gitmiş, fakat burada görünüşte tatsız bir sürpriz ile karşılaşmıştır. Genç, hastanede tüberküloza yakalandığını tesadüfen öğrenmiş, tedavi olmak üzere altı ay hastanede yatmak zorunda kalmıştır. Hastanede doktorun hastalığına teşhis koyarken, hastalığı keşfetme karşısında gösterdiği heyecan Genç'i bilime karşı bir hayli olumlu etkilemiştir (La Havle-Mehmet Genç, 2012). Yatarak geçirmek zorunda kaldığı ve çok üzüldüğü bu talihsiz zamanları daha sonra "hayatının en verimli yılları" olarak nitelendirmiştir. O zamana kadar felsefe ve ilmi eserler okurken, hastalığında edebiyat okumaya yönelmiştir (Mehmet Genç Belgeseli-1 Bölüm, 2011).

Mehmet Genç'in Mülkiye yılları düşünce yapısının şekillenmesinde çok önemli katkılar da sağlamıştır. İlkokul ve gençlik yıllarında matematiğe duyduğu sevgi, yerini yavaş yavaş tarih, sosyoloji ve edebiyata bırakmıştır. Bunun için bir yandan Fransızca ve Almanca öğrenip, bir yanda Nietzsche, Schopenhauer, Unamuno, Machiavelli, Kant, Descartes ve Pareto gibi bilimsel bilginin öncülerini okuyarak bilgi zenginliğini derinleştirmiştir. Yaptığı okumalar ve içinde bulunduğu entelektüel çevre, Genç'e meselelere farklı yönlerden bakabilme ve çok yönlü düşünmenin yolunu açmıştır. Mülkiye hayatı bu anlamda çok verimli olmuştur. Kendisi milliyetçi, muhafazakâr, Müslüman ortamdan gelirken, tam tersi solcu, enternasyonalist, komünist, marksist, dinsiz, milliyetçi gibi farklı ortamlardan gelen arkadaşlarla kavgasız bir tartışma ortamı içinde yılları geçmiştir. Bu yıllar, kendisi için çok verimli

olmuştur. Farklı sınıflardan Sezai Karakoç, Şevket Eygi, Cemal Süreyya, Mete Tuncay, Taner Timur ve Orhan Duru gibi arkadaşlarla hemen hemen her akşam, gündüz okudukları ve düşündüklerini tartışmışlardır. Herkesin değişik fikirleri olmasına rağmen tartışmalar sonunda hiç tatsızlık çıkmamıştır. Genç, bu ortamı bir daha hiç bir yerde bulmadığını ifade etmiştir (La Havle-Mehmet Genç, 2012).

Mülkiye yıllarında en yakın arkadaşının Sezai Karakoç olduğunu söyleyen Genç, Karakoç'un kendisinden bir üst sınıfta olduğunu, beraber Necip Fazıl'ın duruşmalarını takip etmeye gittiklerini ve tanışmalarının da bu vesileyle gerçekleştiğini belirtmiştir. Karakoç'un geniş bir edebiyat ve felsefe kültürü olduğunu söyleyen Genç, onun çok cesur, dürüst ve cömert olduğunu, sıkıntılı dönemler yaşadıkları zamanlarda birbirlerine borç para verdiklerini, fakat ne onun ne de kendisinin borç parayı almayı kabul etmediklerini, parayı kantine bırakıp kaçtıklarını ve böylece borç verilen parayı almak zorunda kaldıklarını anlatmıştır (Mehmet Genç ile Sezai Karakoç üzerine söyleşi, 2017).

Felsefe okumaları ile bir dönem inancını sorgulamaya başlayan Mehmet Genç, daha sonra ilginç bir şekilde sorgulamalarını bitiren cevabı bulmuştur: "İslam'ın bize öğrettiklerinin hakikat olup olmadığını merak ediyordum. Okulun mescidinde Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Kur'an tefsirinin ciltleri vardı. Bir gün ikindi namazını kılarken kafamda, 'Allah gerçekten var mıdır? Peygamber hak mıdır?' soruları dönüp duruyordu. Namazdan sonra bitkin halde seccadeye çöktüm. Ümitsiz halde yanı başımdaki tefsir ciltlerinden birini aldım ve rastgele açıp parmağımı bir ayete koydum. Ayet mealen şöyleydi: 'İnancınızdan şüpheniz olsa bile ibadeti bırakmayın. Ona devam edin. İnancınızı o düzeltir.'* O günden sonra bir daha inancımı sorgulamadım (Mehmet Genç'in hayatı ve ilim yolculuğu, 2021)."

Mülkiye yıllarında Osman Yüksel Serdengeçti'nin, Genç'in fikir dünyasının şekillenmesinde ve edebiyat alanındaki klasikleri okumasında büyük katkıları olmuştur. Mehmet Genç, hastanede yattığı süre boyunca Osman Yüksel Serdengeçti'nin tanıdığı kitapçıdan temin ettiği başta Dostoyevski olmak üzere Çehov, Gogol, Batı Edebiyatı,

Goethe, Unamuno, Shakespeare gibi büyük yazarların klasiklerini okuyarak bu alandaki açığını kapatma imkanını elde etmiştir (Mehmet Genç Belgeseli-1, 2011).

Mülkiye'den mezun olduktan sonra sosyoloji asistanlığına başvuran Genç, Cuma namazına gittiğinden dolayı gerici olarak görüldüğünü, ancak sosyoloji asistanlığına alınmamasının kendisi için daha hayırlı olduğunu, çünkü oraya girmesi halinde tarih alanında yaptığı çalışmalarının hiç birini yapamayacağını da söylemiştir (Mehmet Genç Belgeseli-1, 2011).

Mülkiye'deki eğitim sürecini bitiren Mehmet Genç, zihnini meşgul eden sorulara ise cevap bulamamıştır. "Biz kimiz?", "Medeniyetimizin kökleri nedir?", "Başka kültür ve medeniyetlerle hangi ilişkiler olmuştur?", "İçinde bulunduğumuz kültürel ve ekonomik ortamın medeniyetimizdeki kökleri nedir?" sorularına cevap bulmak için attığı her adım, Genç'i yavaş yavaş Osmanlı medeniyetine ve onun gelişim seyrine doğru çekmiştir. Hayatının bundan sonraki dönemleri Osmanlı tarihini aydınlatma yolunda amansız bir mücadelenin yoğunluğu içinde geçmiştir. Medeniyet değiştirmemizin problemleri kendisini ilgilendirmiş ve bunu çözmek için matematik ve felsefenin yetersiz olduğunu fark ederek sosyal ilimlere ve özellikle sosyolojiye yönelmiştir. Sosyolojide en çok bilgi sosyolojisi ve iktisat tarihi dikkatini çekmiştir. Sosyolojinin temel alanlarından biri olan ve zihin ürünlerinin sosyolojik nedensellikleri üzerinde duran bilgi sosyolojisi düşünce ufkuna yeni bir kapı aralamıştır. Bilgiyi öğrenmek yerine yavaş, ama kararlı adımlarla bilginin nasıl elde edildiği ve bu elde ediş yönteminin nasıl oluşturulması gerektiğine dair yaptığı çalışmalar, okumalarının yönünü de sosyolog tarihçilere yöneltmiştir. Sorokin, Scheler, Weber, Sombart gibi isimlerin eserlerini okuyan Genç, bu alanda ilerleyebilmek için Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Sosyoloji Kürsüsüne asistan olarak başvurmuştur. Buradan olumlu bir netice alamayan Genç, Ankara Vilayeti Maiyet Memurluğuna girdikten sonra Şereflikoçhisar'a kaymakam vekili olarak atanmış ve bu süreçte halkın dertleri ile çok yakından ilgilenmiştir (Mehmet Genç Belgeseli-1, 2011).

Ankara'da son derece verimli bir eğitim süreci geçiren Genç'in İstanbul'a ikinci gelişi çok meşakkatli bir süreci ihtiva etmiştir. Genç için İstanbul ayrılamayacağı bir şehir olmuştur. Bundan sonra Osmanlı'nın bilinmezlerini ve yanlış bilinenlerini vuzuha kavuşturmak için zamanını bu yolda geçirmiştir.

Hayatını konu alan belgesel ve diğer programlarda anlattıklarına göre Mehmet Genç için hem tarihçi, hem sosyolog olan Max Weber, rol model konumunda olmuştur. O, Weber gibi geçmişten bugüne uzayan bir medeniyet analizi yapmak istemiştir. O günlerde gazetede gördüğü bir ilan hayatında mühim bir mihenk taşı olacaktır. İstanbul Üniversitesi İktisat Tarihi Kürsüsünde asistanlık sınavı açıldığını gören Genç, sınavı kazanarak, Ömer L. Barkan'ın talebesi olmuştur. Barkan'ın hayatında ilimden başka hiçbir şeyin olmaması ve kişiliği, Genç'i oldukça etkilemiştir. Yirmi sene kadar ilim adına birlikte çalıştıkları bu dönem, Genç için oldukça değerli olmuştur (Mehmet Genç Belgeseli-1, 2011).

Bununla beraber İstanbul'da Erol Güngör gibi oldukça değerli dostlar kazanmıştır. Erol Güngör ile ilgi alanları, merakları, düşünce tarzları arasında büyük yakınlıklar bulunmuştur. Mehmet Genç ve Erol Güngör, İstanbul'da yirmi beş sene boyunca devamlı görüşmüş ve uzun yıllar zamanı iyi değerlendirmek için okudukları kitapları birbirlerine anlatmışlardır. Bu son derece verimli dönem ve yakın dostluk Güngör'ün vefatıyla son bulmuştur. Erol Güngör'ün vefatı kendisini oldukça etkilediğini belirten Genç "*sanki zihnimin, yarısı kopmuş gibi oldu.*" (Erol Güngör'ü Anma Programı, 2019) şeklindeki sözleri ile durumu özetlemiştir.

İstanbul'a ikinci gelişinden sonra hocası Ömer L. Barkan ile beraber Osmanlı tarihi üzerine yoğun bir mesai harcamış ve böylelikle Osmanlı gibi devasa bir anafora yakalanmanın henüz farkına varmadan Osmanlı tarihi araştırmalarına başlamıştır. Genç, doktora tezinde yıllardır üzerinde düşündüğü ve çözüm aradığı temel problematiği araştırma imkânına kavuşmuştur. Bu problematik Türk-Osmanlı medeniyetinin Avrupa medeniyeti karşısında geçirmiş olduğu değişim ve

etkileşimin neden ve sonuçlarını içeren hacimli ve bir o kadar da zorlu bir alan olmuştur (Mehmet Genç Belgeseli-1 Bölüm, 2011).

Mehmet Genç, modern dönüşümün sanayi sektöründe başlayan değişimlerle bütün dünyayı değiştirdiğini, etkilediğini okurken, sanayideki dönüşümün Osmanlı üzerindeki etkilerini araştırmanın makul, yapılabilir bir çalışma, bir tez olduğunu ve bu tezden hareket ederek Osmanlı tarihi ile ilgili merak ettiği bütün soru ve problemleri çözme-yi amaçlamıştır. Barkan'ın onayıyla doktora çalışmasına başlarken, yazılı kaynak ve seyahatname gibi eserlerle çalışmasını tamamlayabileceğini düşünmüştür. Çoğu Fransızca olmak üzere yerli ve yabancı bütün kaynakları okuyarak notlar alan Genç, çalışması ile alakalı İngilizce literatürü kaynağından okumak için İngilizcesini ilerletmiştir. Beş altı sene kadar tüm bilgileri bir araya getirdiği halde sorduğu soruların cevabını bulamayan Mehmet Genç, Osmanlı arşivine girmekten başka çare bulamamıştır. Kendi deyimiyle «*hac yolunda karınca misali, büyük sabır ve hiç bitmeyen bir azimle*» soruların cevabını bulmak için yıllar boyu, gece gündüz, hiç bıkmadan, yorulmadan çalışmıştır (Mehmet Genç Belgeseli-1 Bölüm, 2011).

Bütün bunların yanında Mehmet Genç için önemli bir zorluk da tezine başlarken henüz bu sahada pek kimsenin çalışmamış olmasıdır. O dönemde Osmanlı tarihinin yeni bir alan olduğunu belirten Genç, Osmanlı'nın bir okyanus gibi olduğunu, Barkan'ın ise ancak bir havuz oluşturabildiğini belirtir (Osmanlı Ekonomisinin Bilinmeyenleri, 2017).

Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğu'nun hangi dinamiklerle 20. yüzyıla geldiğinin cevabını devasa Osmanlı arşivinde aramıştır. Arşiv, kendisine çok değerli bilgiler vermiştir, ama kendisi soyut tarih anlatısı veya "anlatı tarihçiliği"nden ziyade olayların neden ve sonuçlarını ortaya koyan analiz tarihçiliğini benimsemiştir. Bunu yaparken en mükemmele, en genel ve kapsayıcı bilgiye ulaşmayı amaç edinen Mehmet Genç, bilmeyi ve öğrenmeyi hayatın merkezine koymuştur. Yardımsever ve yol gösterici tavrı genç araştırmacılara yeni ufuklar açmış, ancak kendi doktora tezi çözümsüz kalmıştır. Elindeki sayılarla ifade

edilemeyen ve net sonuçlar vermeyen tez çalışmasını neticelendirememiş ve böylece doktora süreci beklenmedik bir yola girmiştir. Genç için karşılaştığı çözümsüzlük bir sonun değil tam aksine yeni bir başlangıcın ilk işareti olmuştur. Doktora tezindeki temel probleminden daha karmaşık problemlerle karşılaşan Genç, doktora tezini bir kenara bırakarak Osmanlı tarihinin çözüm bekleyen bilinmezleri üzerinde çalışmaya devam etmiştir (Mehmet Genç Belgeseli-2 Bölüm, 2011).

Hayatının her anını sorduğu sorulara cevap aramaya adanmış Mehmet Genç, askerde iken bile zihni hep tarih ile meşgul olmuştur. Genç, kaydedilmesi yıllarca süren rakamlar yığınına tarihe ışık tutan çok önemli bir buluşa döndürmeyi başarmış ve bunu bir makaleyle yayımlamıştır. Osmanlı ekonomisinin teorik kurgusu olan robot resmini Osmanlı araştırmacılarına sunmuş ve birçok problemi vuzuha kavuşturmuştur. Örneğin Osmanlı'nın ithalata önem verip, neden ihracata önem vermediği, zirai alanların neden devlet mülküne alındığı gibi konuları sebepleri ile birlikte ortaya koymayı başarmıştır (Mehmet Genç Belgeseli-2 Bölüm, 2011).

Hizmet Muhammed'in Allah'a "Bana eşyanın hakikatini anlat." hitabı Mehmet Genç'i çok etkilemiş ve o da Osmanlı ile ilgili hakikatleri öğrenmek için ömrünü bu yolda harcamıştır (Şehir Öğretim Üyesi Mehmet Genç Kanal 24'te, 2016). Bu noktada Osmanlı ile ilgili çalışmalara başladıktan sonra kendi çalışmalarına uygun klasik iktisadi modellerin uymadığını anlayınca kendisi yeni bir model oluşturmak durumunda kalarak bu alanda otorite olmayı başarmıştır ("Klasik Osmanlı İktisadi Sistemi ve Kapitalist Büyüme Meselesi" - Mehmet Genç, 2017). Genç, çalışma metodu ve bu metot çerçevesinde ortaya koyduğu eserler ile özellikle bu alanla ilgili olanlar için önemli bir model olmuştur.

Genç'in ilim yapmasında en büyük katkıyı Ömer L. Barkan vermiştir. Örnek aldığı ve ilmi çalışmalarına devam etmesine imkan sağlayan Barkan, Türkiye'nin Genç gibi bir ilim adamına sahip olmasına da vesile olmuştur. Barkan ile yirmi yıl çalışma fırsatı bulan Mehmet Genç, Barkan'ın fenâ fil ilm bir alim olduğunu belirtmiştir. Genç, Ömer L. Barkan'dan *tam bir şeyler öğreneceğim derken Barkan'ın vefat ettiğini* ve

bundan çok büyük üzüntü duyduğunu belirtmiştir (Osmanlı Ekonomisinin Bilinmeyenleri, 2017).

1965 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Türk İktisat Tarihi Enstitüsü'nde asistan olarak görev alan Mehmet Genç, uzun bir süre İstanbul Üniversitesi'nde çalışmıştır. Ülkesini en iyi şekilde temsil edebilmek için uzun yıllar dışarıdan gelen teklifleri "kendimi iyi yetiştirmeden gitmem" diyerek reddeden Genç, 1990 yılında Misafir Öğretim Üyesi olarak The Center for the Study of Muslim Societies and Civilizations, Washington University, St. Louis/Missouri'de görev yapmayı kabul etmiştir. 1996'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Genel Sosyoloji ve Metodoloji Dalında "doktora şeref diplomasını" alan Genç, 1999 yılında emekli olsa da ilmi çalışmalarına ve üniversitelerdeki görevlerine devam etmiştir. 1999-2006 yılları arasında İstanbul Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri'nde görev yapan Mehmet Genç, 1999-2009 yılları arasında İstanbul Bilgi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyeliği yapmıştır. 2006-2013 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisans ve doktora dersleri veren Genç, İstanbul Şehir Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi olarak (TÜBA, 2015) 2019 senesine kadar görev yapmıştır. 2019 yılında yaşadığı rahatsızlık nedeniyle bir süre ev ve hastane arasında gidip gelmek durumunda kalan Genç, buna rağmen büyük bir aşk ve heyecanla ilmi çalışmalarına devam etmiştir.

1985-1988 yılları arasında TRT'de danışmanlık görevini de ifa eden Mehmet Genç, "Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Temel İlkeleri" ve "Devlet ve Ekonomi" isimli makaleleri yazmış ve Osmanlı'nın çöküş paradigmaları tezlerini savunmuştur. "Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi" ve Erol Özvar ile beraber yazdığı "Osmanlı Maliyesinde Kurumlar ve Bütçeler" isimli iki kitabı bulunmaktadır. Çalışmalarının yan ürünü olarak nitelendirdiği eserleri, bilim dünyasında büyük yankı uyandırmıştır. O, bu çalışmaları ile Osmanlı ile alakalı yanlış bilinen birçok konuyu vuzuha kavuşturma başarısı göstermiştir. Mehmet Genç, ilmi çalışmalarını, yazmak ve akademik unvan almak

için değil, sorularına en doğru cevapları bulmak için yapmıştır ki, bu çalışma tarzı ile bilim insanlarına örnek olmuştur. Yazılı eserlerinin birçok akademisyene nazaran az olmasının temel sebebi de bu ilmi ahlak ve çalışma disiplininin gelmektedir (Dr. Mehmet Genç ile Ayşe Böhürler Söyleşisi, 2019).

Alanında birçok ödül almakla birlikte, ödül ve makama değil ilme talip olmuştur. Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülleri'nde 2015'te sosyal bilimler ve tarih alanında "Cumhurbaşkanlığı Kültür Sanat Büyük Ödülü"ne layık görülmüştür (Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülleri, 2015). Mehmet Genç, aynı zamanda TÜBA bilim üyeleri tarafından 2015 yılında Sosyal ve Beşeri Bilimler alanında TÜBA Akademi Ödülü'ne layık görülmüştür. Mehmet Genç'in bir hafta içerisinde kazandığı iki ödülü, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan kendisine takdim etmiş ve bu anlamda da ilkler arasına girmiştir (2015 'TÜBA Ödülleri' Sahiplerini Buldu, 2015).

Ömründe yaptığı hiç bir işi ödül, makam, mevki, para ve şöhret gibi fani şeyler için yapmayan ve bu kategorideki bütün fırsatları veya teklifleri reddeden Mehmet Genç, nasıl bir âlim olunurun portresini çizmiştir. Uzun yıllarının birikimi olan "Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi" eseri 2000 senesinde yayımlandıktan sonra "Türkiye Yazarlar Birliği" tarafından ödüllendirilirken, 2001 yılında Aydın Doğan Vakfı'nın özel ödülüne layık görülmüştür, ancak hayatı boyunca prensiplerinden taviz vermeyen Mehmet Genç, bu ödülü reddederek etik değerlere ve prensiplerine ne kadar bağlı olduğunu bir kez daha tatbik etmeyi başarmıştır (Mehmet Genç hocaya şükran gecesi, 2008).

İlim nedir, nasıl yapılıрын cevabını Genç'in hayatına bakarak öğrenmek mümkündür. Genç, özellikle Türkiye'deki akademik camia için ders niteliğinde beyanlarda da bulunmuştur:

"...Okuyoruz, öğreniyoruz, halbuki bilim tam da bundan sonra başlıyor. Yani bilim okuyarak öğrenilen birşey değil. Bilimi bizzat yapmak, yani yüzmeyi öğrenmek lazım, oysa biz henüz nasıl yüzüldüğüne dair kitaplar okuyoruz, üniversitelerimiz de bunu yapıyor... İlim kolektif bir

faaliyettir. Yani ferdin öğrenmeyi aşip doğrudan doğruya yüzmeye başlaması lazımdır... ” (Özdalga, 2020: 82).

18 Mart 2021 tarihinde vefat eden Mehmet Genç, 19 Mart 2021 tarihinde Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Fatih Camii Haziresi'ne defnedilmiştir. Mehmet Genç'in Erol Özvar ile çeşitli konular üzerinde yaptığı konuşmalar “Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar-I” (Genç-Özvar, 2021) ismi ile vefatından kısa süre önce neşredilmiştir. Konuşmaların devamı da kitap olarak neşredilmesi beklenirken, “Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi” kitabının ikinci cildi de vefat etmeden önce hazırlanmış ve yakın zamanda neşredilmesi beklenmektedir.

3. Mehmet Genç'in Televizyon Programlari ve Çeşitli Toplantılardaki Konuşmaları

Mehmet Genç, olağanüstü bir çalışma azmi ile sayısız kaynak taramasına rağmen üzerinde çalıştığı objenin büyüklüğü ve komplike bir yapı arz etmesinden de kaynaklanan sebeplerden ötürü meslakaşlarına nazaran az ve öz yazılı eser meydana getirmiştir. Buna karşılık, yurt içi ve yurt dışında yüzlerce konferans vermiş ve birçok televizyon programına konuk olarak ilmi çalışmalarını paylaşmıştır (Mehmet Genç Belgeseli-1. Bölüm, 2011). Çalışmalarında hakikati tam olarak ortaya çıkarmadan yazmayı reddeden Genç, derin ilmi birikimini çeşitli vesilelere arzu edenlere aktarma konusunda son derece cömert davranmıştır.

Mehmet Genç, katıldığı birçok televizyon programı ve konferansta çalışmalarının özünü oluşturan ve çok büyük kıymet arz eden bilgilerin özünü vermeye çalışarak örnek bir metot takip etmiştir. Yüzlerce konferans ve programın hepsini burada aktarmak yerine bunlardan bir kaçının özetlenmesinin yeterli olacağı kanaatindeyiz. Büyük âlimlere yakışır bir üslup ve tavırla sorulara az ve öz cevaplar vermeye çalışan Mehmet Genç, bu tavrı ve söyledikleri ile belki de yüzyıllar sonra çok daha büyük bir kıymet arz edecektir. Çalışmamızın bu bölümünde Mehmet Genç'in konferans ve televizyon programlarında özellikle Osmanlı ile alakalı söylediklerine dikkat çekilecektir.

Mehmet Genç'in katıldığı programlarda anlattıklarına göre bugününün iktisadi matematik şeklinde kullanılmaktadır. İktisat tarihi, iktisat ve tarihten oluşmuştur. Geçmişin ekonomik hayatına aynı model, kavram, hipotez ve teknikleri uygulamaktır. İktisat disiplini içerisinde tarihten de bulgular yer almaktadır. Günümüz iktisadındaki salt matematik hipotezleri yetersiz kalabilmektedir. Mehmet Genç, iktisadın tarihten kazandıklarının yanı sıra tarihe de bir şeyler kattığını söylerken analitik düşünmenin, tarihçinin başka alanlarda (sosyal tarih, siyaset tarihi vb.) iktisadi fenomenler hakkında bir görüş açısı sunduğunu belirtmektedir (Tarih Vakfı Perşembe Konuşmaları - Mehmet Genç, 2012).

18. yüzyıla kadar herkes her şeyi bilmesine rağmen, 19. yüzyıldan itibaren sosyal ilimlerde branşlaşmaya gidilmesinden dolayı ilimdeki bu gelişmenin teknik sorunları beraberinde getirdiğini belirten Genç, iktisat tarihçisinin geçmişin olgularını takip ettiğini savunur. Ona göre fiyat, üretim, mübadele gibi konular derinlemesine araştırılırken, diğer sosyal bilimlere ihtiyaç duyulmuş ve bundan dolayı sosyoloji, demografi, antropoloji, teknoloji gibi ilim dalları da iktisat tarihinde kullanılmaya başlanmıştır. Genç, buna rağmen ilimlerin ilerlemesinin uzmanlaşma ile gerçekleşmeye başladığını söylemiştir (Tarih Vakfı Perşembe Konuşmaları - Mehmet Genç, 2012).

Mehmet Genç, katıldığı programlarda Avrupa'nın feodal yapısına karşı herkesin hür olduğunu, Osmanlı elitinin Avrupa'nın sanayi devriminin cazibesine rağmen bu kıtada köleliliği kaldırarak, halkın üzerindeki devletin yüklediği yükü üzerinden aldığını belirtmiştir. Genç, Osmanlı'nın Müslüman olsun olmasın halkın refahını sağladığını, kimsenin aç ve açıkta kalmasına müsaade etmeyen sosyal bir devlet olduğunu ifade etmiştir. O, "bu düzen sayesinde Avrupa'da olan dilenci Osmanlı Devleti'nde bulunmamaktaydı." şeklindeki tespitiyle durumu özetlemiştir (Büyük Sorular - 24 Şubat 2019).

Mehmet Genç'in anlattıklarına göre 19. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı Devleti, Avrupa kapitalizmini tam olarak benimsememiştir. Çünkü maliyeti yüksek bir rejim olmuştur kapitalizm. Bu nedenle devletin ekonomik perspektifi hiç değişmemiştir. Kapitalizmde

özelleşme ve özel teşebbüs varken, Osmanlı Devlet rejiminin otonom yapısı buna uygun düşmemiştir. Devlet üretmemekle birlikte üretilen ürünleri kontrol etmiştir. Üretimi özel teşebbüse vererek üretimi bu şekilde sağlamıştır. Üretilen mallar bulunduğu bölgede tüketilmiş, üretim fazlası ihraç edilmiştir. Ülkede bulunmayan mallar ithal edilmiştir. Buna rağmen Osmanlı iktisadı kapitalist sisteme göre, sistemin temel taşı değil, *hizmetçi* kategorisinde olmuştur. Bunun sonucunda Osmanlı dominyonlarında çalışan enderun memurini aynı tip, aynı çalışma düzenine sahip çalışanlar olmuştur. Memurinin geliri oldukça yüksek olduğu için çalışma düzeni mükemmel olmuştur. Devlet işleyişinin genel prensibi; Devlet için iyi olması, halk için iyi olması ve zarar vermemesi olduğu için Osmanlı sistemi uzun süre ayakta kalabilmiştir. Bu görüşler Mehmet Genç'in Osmanlı dünya görüşünü özetler mahiyettedir. Onun ilmi araştırmalar sonucu ortaya koyduğu bu görüşleri Osmanlı Devleti hakkında anlatılan menfi birçok ezberi yıkmış durumdadır (Büyük Sorular - 24 Şubat 2019).

Mehmet Genç, Osmanlı ile Avrupa'yı mukayese ederken tekrar edilen bazı yanlışlara da birçok konuşmasında değinmiştir. Ona göre Osmanlı'nın duraklama, gerileme, dağılma gibi dönemlere ayrılması doğru değildir. Osmanlı II. Viyana'dan sonra da çok başarı göstermiştir. Ruslar ile mücadelemiz önemlidir. Prut'taki üstünlük önemlidir. Osmanlı, Batıda meydana gelen muazzam gelişme ve güce rağmen çok çok başarılı bir şekilde karşı koymuştur. Osmanlılara bir şey olmamıştır. Aslında Avrupa çok hızlı gitmiştir. Meşhur otoban fıkrasında olduğu gibi bir durum olmuştur. Avrupa sanayi devrimini yaşamıştır, ama üç yüz senede buna ulaşmıştır. Sanayi devrimi ile Avrupa muazzam bir güç olmuştur. Osmanlı niye bunu yapmadı diyemeyiz. Osmanlı kapitalist olmamıştır. Kapitalizm zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapan bir sistemdir. Osmanlı bu zihniyetten çok uzaktı ve tamamen insanın menfaatini düşünmüştür (Dr. Mehmet Genç: "Türkiye Tarihçiliği, 2019). Kısacası Osmanlı Devleti'nde iktisadi faaliyetler insan odaklı, toplumun genel menfaatini baz alan bir anlayışa sahipti.

Mehmet Genç, Avrupa ve Osmanlı'nın durumunu otoban fıkrası üzerinden anlatmıştır: "Hitler'in icadı olan otobanı Amerika da Almanya'dan öğrenmiştir. Otobanda hız limiti vardır. Hızları takip eden motosikletli memurlar vardır. Motosikletleri 200 km hız yapan memurlar var ve 180'ni geçeni yakalamakla görevlilerdir. Bu arada yeni bir otomobil çıkmıştır. Şık, güzel ve kibar bir genç kız bu otomobili kullanıyor ve o da 180 ile gidiyor, ama her an uçacakmış gibi bir halde gidiyor. Zor tutuyor kendini. Bunu anlayan trafik memuru hemen yanına yaklaşmış ve kızla biraz ahbablık ve yakınlık kurmaya çalışır. Bir süre kız ile yan yana gitmişler. Kızın kullandığı arabanın özelliği ivmesiz hız arttırabilmesidir. Kız bir anda düğmeye basıp 180'den 350 km hıza çıkıyor ve uçuyor. Trafik memurunun her tarafı sargı içinde, kırılmadık kemiği kalmamış bir halde hastanede verdiği ifade önemlidir. Ona ne oldu diye sorarlara, "kızla yan yana gidiyorduk. Benim motosiklet hemen durdu ve ben de hemen durması üzerine inip baktım ve bu hale geldim." cevabını vermiştir. Tabii 180 km hızla giden bir araçtan inip bakılırsa sadece kemik kırılması ile kurtulmak iyidir. Bizim reformistlerin durumu da tam bunun gibidir. Avrupa gitti hakikatten, ama biz durmuyoruz. Sanayi Devrimi olurken Osmanlı ekonomisinin de sanki devrim yapacakmış gibi gelişmekte olduğunu görüyoruz. 18. yüzyıldaki Osmanlı ekonomisi 16. yüzyıldaki Kanuni devrindeki ekonomiden çok ileride bir ekonomiydi (Dr. Mehmet Genç: "Türkiye Tarihçiliği, 2019)."

Mehmet Genç, Osmanlı'nın en başarılı oldukları alanın ekonomi değil, başta bürokrasi ve adalet olduğunu söylemiştir. O, Osmanlı'nın dünya çapında bir senfoni orkestrasını yönetir gibi büyük bir çeşitliliği başarı ile yönettiğini belirtmiştir. Ona göre Osmanlı Avrupa'ya ayak bastıktan sonra büyük ve hızlı bir genişleme göstermiştir. Osmanlı, Avrupa'ya girerek bütün İslam dünyasını harekete geçirmiştir. Osmanlı'nın çok hızlı bir şekilde genişleme ve büyümesinin çok özel sebepleri vardır. Osmanlı, "Yeniçeri" diye adlandırılan atın üstünde, talimli, profesyonel, en iyi portatif kılıç kullanan bir asker sınıfı oluşturma başarısı göstermiştir. Bundan daha önemlisi, yönetim elitini oluşturmada kesinlikle meritokratik davranmışlardır. Bu grubun sadece yetenekli

olması yetmemiştir. Onların aynı zamanda ahlaklı olması temel şart olarak görülmüştür. Yönetici sınıf, hiyerarşide çok sıkı eğitimden geçirilip, dürüst bir ahlakla yükselme imkânı verilmiştir. Mehmet Genç, konu ile ilgili şunları da söylemiştir:

“Mesela ileri tarihlerde 18. ve 19. yüzyılda Avrupalı dışişleri bakanları elçilerle karşılaştıkları zaman, onların bir gün dediklerini öbür gün tutmuyorsa çok hayretler içinde bir vezir, yüksek rütbeli bir bürokrat nasıl yalan söyler, Osmanlılar o yalana alışmak için tam yüz sene tecrübe ettiler, sonunda söyleyebilirmiş dediler. Nüfusun yüzde biri olan böyle bir meritokratik yetenekleri bulduklarında eziyet ederlerdi. Çok sıkı eğitimle yukarıya çıkarırlardı. Ve onlara çok büyük kaynak tahsis ederlerdi. Fakat halkı yönetirken halk yönetiminde çok önemli değişiklikler yaptılar (Mehmet Genç & Erol Özvar “Osmanlı Devleti’nin İktisadi Geçmişi, 2017).”

1350’den sonra elli yılda Avrupa’nın Sırbistan, Bulgaristan, Macaristan gibi güçlü krallıklarına rağmen nasıl bertaraf edildiğini Mehmet Genç şöyle açıklamıştır:

“Osmanlıların yönettikleri insanlara hayatı zindan değil, mümkün olduğu kadar cennete benzetmeye çalıştıkları anlaşılıyor. Bir kere vergileri düşüyor, vergi yükünü azaltıyorlar... İslam ülkelerinden ayrı olarak bütün reayayı hür ilan ettiler. Müthiş devrimci bir yenilikti. Daha evvel feodal angaryalar içinde her tarafı bağlanmış, kımıldayamaz haldeki halkları hür reaya haline getirdiler ve onların yükümlülüklerini belirleyen kesin, net kanunlar koydular. Reayanın statüsü nedir, devletin ondan talepleri nedir, ne kadardır, bunları çok net şekilde ifade ettiler. Bölge halkı daha evvel böyle bir netlikte önceden görülebilir bir hayat tarzına sahip değildi... Onun için hızlı yayıldılar (Mehmet Genç & Erol Özvar “Osmanlı Devleti’nin İktisadi Geçmişi, 2017).”

Mehmet Genç, bununla beraber Osmanlı’nın çağdaşı olan devletlere nazaran daha az vergi almış olmasının Avrupa’da genişleyen devleti mali sorunlar yaşamamasına yol açtığını belirtmiştir. Vergilerde sıkıntılar yaşanmasından sonra Osmanlı vergiyi artırması lazımken vergiyi

özelleştirerek iltizam sistemini kurmuştur. Ancak mültezimlerin kredi alması gerekliliği Müslüman Osmanlı'da "faizin haram" boyutuna dokunmak zorunluluğunu getirmiştir. Burada Osmanlı iltizam sisteminde faizin kapısı aralanmış ve bu alan kadı önündeki mahkemelerle değil, idari yollarla halledilmeye çalışılmıştır. Osmanlı, daha sonraları para vakıfları ile yetim mallarını korumak için sınırlı da olsa faizin alanını genişletmiştir (Mehmet Genç & Erol Özvar "Osmanlı Devleti'nin İktisadi Geçmişi, 2017).

Mehmet Genç Osmanlı ve Avrupa'yı karşılaştırırken önemli tespitlerde bulunmuştur. Genç, Sanayi Devrimi'ne kadar devlet nezdinde halkın eşitliğinin iyi veya kötü de olsa rağbet edilir hale geldiğini ifade etmiştir. Ona göre Osmanlı'daki halkın eşitlik ve herkesin refahı prensibine karşın kapitalizmin halk içinde eşitsizlik ilkesi sayesinde Avrupa'da muazzam bir sefil kitle ve az sayıda aristokrat, zengin kesim oluşmuştur. Yabancı seyyahların açıklamalarına göre Osmanlı şehirlerinde hiç dilenci yokken Avrupa şehirlerinde dilenciden geçilmiyordu. Avrupa'da verimliliğin Osmanlı'ya göre çok ilerde olması ve deniz aşırı ülkeleri sömürerek gelirini artırmasına rağmen kapitalizmin eşitsizliği gözler önüne serilmiştir. Avrupa ülkeleri ise gittikleri her yerde Osmanlı yönetiminin izlerini gördüklerinde, böyle giderse her yerin Osmanlı izleriyle dolacağı endişesi ile tüm imkânlarla önlem alınmasını vurgulamıştır (Mehmet Genç & Erol Özvar "Osmanlı Devleti'nin İktisadi Geçmişi, 2017).

Osmanlı bir Türk devleti miydi değil miydi ve dili ile ilgili tartışmalar hakkında Genç'in görüşü nettir. Mehmet Genç'e göre Osmanlı Devleti bir Türk devletiydi. Sonraları dünyaya egemen olmaya çalışmış, ancak içinde bu kadar çok çeşitliliği barındıran tek devlet olmuştur. Osmanlı Devleti'nin dilini ve dinini kabul edenlerin Türk sayıldığını belirten Genç, kuruluşundan itibaren Arapça ve Farsçayı Türkçeye birleştiren Osmanlı'nın altı yüzyıl muazzam eserler ortaya çıkardığını, son yüzyılda dilin çoraklaşması ile birbirini anlayamayan nesiller oluştuğuna da dikkat çekmiştir. Genç, dilin çoraklaşması ile yeni alfabenin

kabulünün gerekli hale geldiğini belirtmiştir (Osmanlı Ekonomisinin Bilinmeyenleri, 2017).

Mehmet Genç'in Osmanlı Devleti'nin yönetici sınıfıyla alakalı tespitleri de önem arz eder. Genç, Osmanlı devlet yönetiminde elit tabakanın yüzde bir oranında olduğuna dikkat çekmiştir. Ona göre, Avrupa'da yüzde beş iken Osmanlı'nın bu şekilde olmasının sebebi, imparatorluk coğrafyasında her yüz kişide bir kişinin oldukça zeki, yetenekli olmasından kaynaklanıyordu. Bu seçilenlerin çoğunluğu devşirmelerden oluşmuştur. Osmanlı'nın insan yetiştirme başarıları Rusya ve özellikle Avrupa'da tartışılan bir konu olmuştur. Yetiştirilen az sayıda yönetimde yer alacak elit gruba başka yerde gözü olmaması için yüksek ücretler ödenmiş ve ayrıca kendisine ödenen miktarın çoğunluğu yönetimdeki giderlerde harcanmıştır. Bununla beraber çok yüksek gelirleri olan devlet yönetimindeki elitin ölümünden sonra kalan malları vakıflara kalmış veya azledilen elitin malları müsadere yoluyla dağıtılmıştır. Ancak kalan ailesine yetecek kadar meblağ bırakılmıştır (Osmanlı Ekonomisinin Bilinmeyenleri, 2017).

Osmanlı'nın ismi ve özellikle toprak sistemi, üzerinde düşünülmesi gereken konuların başında gelir. Muazzam bir çeşitlilik ve devasa bir coğrafyaya yüzyıllarca hükmeden bir devletin toprak ve köylüler ile ilgili uyguladığı sistem, çok önem arz eder. Konu ile ilgili Mehmet Genç, uzun yıllar araştırma yapmış ve önemli neticeler elde etmiştir. Genç'e göre Osmanlılar iki yüz yıl kadar isim kullanmamıştır. Osmanlıların devletlerine 1500 yıllarında "Devlet-i aliye-i ebed müddet" ismini verdiğini hatırlatan Genç, Osmanlı'nın ebedi kalacağını vurgulayan başka devletlerden daha iddialı ilerlediğini belirtmiştir. Genç'e göre 1500-1600 yıllarında tarım toplumu olarak devam ederken Batı'daki Sanayi Devrimi olmasaydı belki de devletin yaşamı uzun süreli olabilirdi. Sanayi Devrimi'ne uymayan Osmanlı toprağa dayalı zirai toplum olarak kendisini göstermiştir. Devlet, toprağın verimine göre köylülere toprak dağıtıp, ekip biçilen üründen cüz'i miktarda vergisini almıştır. Boş kalmaması kaydı ile araziyi işletme hakkı köylüye verilmiştir. Eğer köylü

köyünden ve arazisinden ayrılmışsa toprağından da vazgeçmiş oluyordu (Mehmet Genç-Osmanlı'da İktisat Kültürü, 2017).

Osmanlı'da diğer ekonomik faaliyetlerin de olduğunu belirten Mehmet Genç'e göre Osmanlı'da sadece tarımla uğraşılmamıştır. Devlet, şehirlerde köylerdeki tarım uygulaması gibi küçük ölçekli sanayi, esnafılık ve ticaret gruplarının çalışma imkânını planlayarak ekonomide hâkim olunmasını planlamıştır. Bu sayede Osmanlı'da lonca sistemi kurulmuştur. Emegın ve sermayenin belli ellerde toplanmaması adına belirli mekanizmalar kurularak ziraat alanında olduğu gibi eşitlikçi yaklaşım sergilenmiştir (Mehmet Genç-Osmanlı'da İktisat Kültürü, 2017).

Kayda değer başka bir konu ise büyük bir coğrafyada % 10'unu geçmeyen kâr payı ile satış yapan lonca gruplarının kontrolünün nasıl sağlandığı idi. Genç, üretim yapan her lonca esnafının satıcı olmasına rağmen aynı zamanda alıcı konumunda olduğunu söylemiştir. İplikçi basmacıya satar, basmacı abacıya ve en son aşamaya kadar bu esnaflar alıcı ve satıcı olurlarken böylece denetim de sağlanmıştır. Genellikle denetim mekanizması normal işlerken kâr marjının uygun olmadığı durumda kadıya gidilmiş, kadı kendisi veya tayin ettiği kişi üretim yerine giderek girdi ve çıktıları en ince ayrıntısına kadar hesaplayarak sonuca varmıştır. İthalatta ise ürünün geldiği ülkede kaçta alındığı, maliyeti sorularak lonca grupları kendi aralarında halletmişlerdir. Genç, böylelikle "Ben yeterince sattım. Yan esnaftan al." mantığının oluştuğunu belirtmiştir (Mehmet Genç-Osmanlı'da İktisat Kültürü, 2017).

Mehmet Genç, Osmanlı'da profesyonel ordunun ve kışlada bekleyen yeniçeri ordusunun yanı sıra çoğunlukta olan tımarlı sipahiler bulunduğunu belirtmiştir. Bu sipahiler lojistik desteğini köyde üretilen üründen aldığı için köylü ile sipahiler arasında menfaat birliği bulunmuştur (Mehmet Genç-Osmanlı'da İktisat Kültürü, 2017).

Diğer bir tespitine göre Osmanlı, Balkanlarda gayrimüslimden hizmet olarak alınan angarya vergisini ortadan kaldırmıştır. Ayrıca servaj denilen toprağına bağlı kölelik kaldırılmış, öyle ki, Avrupa feodalitesindeki reyalardan Girit'e köle gelirken Osmanlı'nın bölgedeki

hâkimiyeti ile köle satışları durmuştur (Mehmet Genç-Osmanlı'da İktisat Kültürü, 2017).

Osmanlıların iktisadi politika prensipleri sayesinde uzun süre varlığını devam ettirdiğini söyleyen Mehmet Genç, devletin malların bol, ucuz ve kaliteli olmasını sağladığını ifade eder. Ona göre kurulan pazarın, bölgede ulaşılabilir ve satılan malların karşılanabilir olması sayesinde halkın refahı sağlanmıştır. Ayrıca gelenekçilikle beraber, yenilikçi bir yaklaşım sergilemişlerdir. Abbasilerin, Bizans'ın uygulamalarının nasıl olduğuna bakılmaksızın faydasına bakılmış ve bunun yanında zararının olup olmadığı kontrol edilmiştir (Osmanlı İktisadi Sistemi ve Vakıflar, Mehmet Genç, 2019).

Osmanlı'yı başarılı ve uzun ömürlü kılan bir diğer faktör Mehmet Genç'e göre fethedilen yerlerdeki halkın hür ilan edilmiş olmasıdır. Ona göre buradaki insanlara daha önceki yönetimlerin uyguladığı vergiler aşağı indirilerek çekilebilir hale getirilmiştir. Topraklar alınıp satılmazdı. Ancak toprak devredilebilir duruma getirilmiştir. Aileler artık işleyebilecekleri kadar toprakla uğraşmışlardır. Üretilen ürünler çok yüksek karla satılamamış, köylü ve esnaf bu konuda gerçekçi ve eşitlikçi yaklaşarak pazarını oluşturmuştur. Böylelikle sermaye ve üretimde otokontrol sağlanmıştır (Osmanlı İktisadi Sistemi ve Vakıflar, Mehmet Genç, 2019).

Vakıflar konusunda Osmanlı'nın uyguladığı sistemin birçok tarihçi tarafından farklı yorumlandığı malumdur. Mehmet Genç de bu konuda uzun araştırmalar yapmış bir bilim adamıdır. Ona göre Osmanlı'da sistemin en önemli etaplarından birini vakıflar oluşturmuştur. Kuruluş itibari ile iki tür vakıf bulunmuştur. Bunlar Para Vakfı ve İcareteynli Vakıflar'dır. Vakıf sistemi Osmanlı ve İslam icadı olmamakla beraber zengin aristokrasiyi ve zenginleşecek bir zümreyi engelleyen kurum olduğunu belirten Genç, yatırımların vakıflar sayesinde gerçekleştiğini ifade etmiştir. Osmanlı'da bataklıkların kurutulması, ormanın açılması, hanlar, çarşılar, bedestenler gibi şeylerin vakıf yoluyla yaptırıldığını belirten Genç, bu sistemin çalışıp kazandığını, ama tasarruf edecek kadar imkân sağlamadığını belirtmiştir (Osmanlı İktisadi Sistemi ve Vakıflar, Mehmet Genç, 2019).

Batı'da kapitalizm ortaya çıkmasa Osmanlı'nın kurduğu sistem ebedi olabilirdi diyen Genç, Osmanlı'nın coğrafi keşiflere katılmamasını eleştirmenin anlamsız olduğunu ifade ederken, Osmanlı Amerika'yı keşfetseydi oradaki yerleri korurdu ve Avrupalılar gibi onları katledip bölgeyi sömürmezdi hatırlatmasında da bulunmuştur (Osmanlı Ekonomisinin Bilinmeyenleri-Derin Tarih Programı, 2017).

Mehmet Genç, Osmanlı'nın yenilikleri takip ettiğini, fakat kul hakkından korktuğu için birşeyi alırken onun önce devlet sonra halk için faydalı olup olmadığına baktığını, eğer devlet ve halk için faydalıysa üçüncü şık olarak kimseye zararı olup olmadığına baktığını ve bu üç şart oluşursa gördüğü yenilikleri aldığını belirtmiştir (Büyük Sorular, 2019).

Genç, İkinci Viyana kuşatmasında Avusturyalıların Türklerin kullandığı tüfekleri balistik incelemeye tabi tuttuğunu ve bu tüfeklerin kendi tüfeklerinden daha üstün olduğunu rapor ettiklerini ifade etmiştir. 18. yüzyıla kadar durumun böyle olduğunu ifade eden Genç, Avrupa'nın bundan sonra hızlı bir gelişme gösterdiğini söylemiştir. Genç'e göre Osmanlı Devleti hiçbir zaman gerilemedi, ancak buna karşı Avrupa hızlı bir gelişme göstermiştir. Genç, Osmanlı'nın sonuna kadar yavaş bir gelişme gösterdiğini, ama Avrupa'nın bir anda hızlandığını ve neticede Osmanlı'nın bu hızın gerisinde kaldığı belirtmiştir (Osmanlı Ekonomisinin Bilinmeyenleri-Derin Tarih Programı, 2017).

Osmanlıyı farklı kılan diğer bir durum dilenciler meselesidir. Genç'e göre Osmanlı Devleti'nde ihtiyaçların giderilmesi temel hedeftir. 1700'lerde Londra ve Paris'te toplam 100 bin dilenci var iken İstanbul'da neredeyse dilenci yoktur. Osmanlı'nın kurduğu bu düzen müthiş bir performanstır. Paris ve Londra'da on kişiden biri dilenciydi diyen Mehmet Genç, Avrupa'nın kapitalizm ile müthiş bir gelişme gösterdiğini, zenginlik, teknik ve bilimsel gelişmelerin üst seviyeye çıktığını, buna karşılık Osmanlı Devleti'nin refah düzeyini artırma değil refahı sağlama derdinde olduğunu söylemiştir (Osmanlı Ekonomisinin Bilinmeyenleri-Derin Tarih Programı, 2017).

Genç'in çalışma şartları ile alakalı söyledikleri Osmanlı Devleti'nin insani yönünü anlamamız açısından büyük önem arz eder. Mehmet Genç, Osmanlı'da en üst bürokrasi kademesinden en alt tabakaya kadar mesai saatlerinin belli olduğuna dikkat çekmiştir. Mesai, sabah namazından bir saat sonra başlar, ikindide sonlanır ve herkes bu mesaiye uymak durumunda kalırdı. Atların mesaisi de aynı şekilde olmuştur. Ayrıca at düşünemeyen bir varlık olduğu için öğlen vakti sahibi ona yem, su vermek ve dinlendirmek zorunda bırakılmıştır. Kapitalizm sisteminde günde on beş, on altı saat çocuk-büyük dinlemeden ağır şartlarda çalıştırılırken Osmanlı Devleti'ndeki hamalların iş dönüşünde ata binmesi yasaklanmış ve hamalların yük hayvanlarına binmesini engellemek için hayvanın semeri üzerine yukarıya doğru büyük çiviler çakılmıştır. Kısacası Osmanlı'da hayvanların da çalışma şartlarının en iyi şekilde düzenlenmesine dikkat edilmiştir (Osmanlı Ekonomisinin Bilinmeyenleri-Derin Tarih Programı, 2017).

4. Mehmet Genç'in "Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi" ve Diğer Eserleri

Mehmet Genç'in büyük yankı uyandıran, ezberleri bozan ve birçok ödül alan "Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi" isimli eseri kendi alanında bir başyapıt niteliğindedir. Bu eser uzun ve meşakkatli yılların sonucu yazılan makale ve çeşitli yerlerde sunulan yazılı ve sözlü bildirilerin toplamından oluşmuş, ilmi değeri yüksek bir çalışmadır. 2000 yılında basılan ve daha sonraki yıllarda defalarca baskısı yapılan bu kitap büyük yankı uyandırmıştır. Kitap ile ilgili birçok yazı yazılmıştır. Buna rağmen Türk tarihçiler arasında Mehmet Genç'in çalışmalarının hakketiği ilgiyi gördüğünü söylemek de çok zordur ki bunu kendisi de çok defa ifade etmiştir.

"Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi"¹⁰ kitabının genel

¹⁰ "Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi" kitabı ile alakalı birçok tanıtım ve analiz yazısı mevcuttur. Mehmet Genç'in çalışmaları ve ilmi metodu ile alakalı bilgi için ayrıca bkz. Abdullah Mesud Küçükkalay. (2018). *Hikmetin Peşinde Üç Portre*, Konya: Çizgi Kitapevi, Konya:37-170; Erol Özvar. (2000). "Mehmet

bir tanıtımı ve değerlendirmesini yaparken, burada tekrardan çok kitapta önemli gördüğümüz satırlara değinmekle yetineceğiz. Genç'in uzun yıllar ve büyük uğraşlar sonucu derlediği her bir satırın önemli bir değeri vardır. Bütün hepsini bu çalışmada irdelemek imkân dahilinde değildir. Bunun yerine kitapta geçen ve bilim dünyasında birçok ezberi bozan satırlara odaklanacağız.

Mehmet Genç'in bu eseri beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümden önce çok değerli ifadelerin geçtiği "Önsöz'e" bakmakta fayda vardır. Bir bilim adamına yakışır vakar ve tevazu vasıflarını taşıdığını "Hac yolunda bir karınca" ifadesiyle giriş yaparak gösteren Genç, bu eseri için kırk yıllık bir ömür harcadığını belirtmiştir.

Genç, 1960 yılında Osmanlı ile ilgili çalışmalarına başlarken, o dönemde Osmanlı için kaba, güç ile hâkimiyet sağladığı, padişahların zayıf ve zevküsefa içinde yaşadığı, dış dünyadan habersiz oldukları gibi günümüz bir kısım aydınların da kullandığı klasik bir inanış olduğunu hatırlatmıştır. Bir diğer eleştiri konusu olan ekonomide başarısız olduğu inancı ise Genç'in hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zira onu önemli kılan ve çok uğraştıran mesele bu inancı tersyüz etmiş olmasıdır.

Tez araştırmalarına Osmanlı arşivine girmeden başlayan ve bu şekilde devam eden Genç, uzun yılların ve yoğun çalışmaların neticesinde hayal kırıklığına uğramıştır. Zira tezindeki sorulara cevap bulamamıştır. Buna rağmen hocası Ömer L. Barkan'ın "Tezini mevcut

Genç: Belgeden Modele Uzanan Bir Portre", *Doğu Batı*, Ağustos:143-155; Fehmi Yılmaz. (2003). "Mehmet Genç ile Osmanlı'da Devlet ve Ekonomi Üzerine", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1 (1): 369-384; Abdullah Mesud Küçükkalay. (2007). "Kaotik Bilgiden Senkronik Bilgiye Bir İktisat Tarihi Teorisyonu: Mehmet Genç", *Divan Disiplinlerarası Çalışma Dergisi*, 12 (22) 2007/1: ss.129-158. Murathan Küçükali. (2015). "Kitap Tanıtımı: Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi", <https://mmo.tc/NeDE>; Ahmet Cevat Acar, "Mütesna Bir Hoca: TÜBA Şeref Üyesi Mehmet Genç" *TÜBA Günce Dergisi*, Mayıs 2021, S.66, ss.45-49; Mehmet Bulut, "Türk İktisat Tarihinin Öncüsü Mehmet Genç", *TÜBA Günce Dergisi*, Mayıs 2021, S.66, ss.59-62.

kaynaklar ile yaz.” önerisini de dinlemeyerek Osmanlı arşivine yönelmiştir. Bu yöneliş onu akademik kariyerinden alıkoysa da, bu kararının karşılığını çok daha büyük bir ilmi birikim ve ilim dünyasında kavuştuğu ün ile almıştır. Genç’in burada tez aşamasında takip ettiği yol ve gösterdiği azim bütün bilim adamları için büyük örnek teşkil etmiştir. Otuz seneyi aşkın bir süre arşivlerde yoğun bir çalışma yürüten, bilim dünyasına temel kaynak eser kabul edilen ve ilerde kıymeti çok daha artabilecek eserler ortaya koyan Genç, buna rağmen “Önsöz’ü” şu satırlarla sonlandırmıştır:

“Yapılması gereken bütün çalışmaları yapılmış olanlarla karşılaştırdığımda, ‘Hac Yolunda Bir Karınca’dan’ daha iyi bir durumda olmadığımı düşünmekten kendimi alamıyorum (Genç, 2016: 30).”

Eserin giriş yerinde Genç’in dikkat çektiği bir diğer önemli konu Osmanlı’nın yaşadığı uzun dönem, hâkimiyeti altında bulunduğu alanlar ve sahip olduğu büyük çeşitliliktir. Genç, Osmanlı’nın bütün şartlar göz önüne alındığında Türk ve dünya tarihinde ulaşılması zor bir yüksek konumda olduğuna işaret etmiştir (A.g.e. :39-44).

Mehmet Genç, hep tekrarlanan Osmanlı Devleti’ni “kuruluş, yükseliş, duraklama, gerileme ve dağılma” şeklinde dönemlendirmenin hakikate aykırı olduğunu yaptığı uzun araştırmalar neticesinde ortaya çıkartmıştır. O, buna karşı Osmanlı için iki dönem görür. Birinci dönem 14. yüzyıl başlarındaki kuruluştan 17. yüzyıl sonlarına kadarki dönemdir. Bu dönem Osmanlı için genişleme dönemidir. İkinci dönem olarak 1683 II. Viyana Kuşatması’ndan 1922 yılına kadarki dönemdirki bu dönemi de çok önemli ve başarılı bulur. Zira Osmanlı, kendinden çok daha büyük olan Avrupa’dan çok yavaş bir seyirde (239 senede) çekilmiştir. Bu durumda üzerinde durulması gereken bir başarı hikâyesidir (A.g.e.).

“İktisadi Dünya Görüşü” bölümünde Osmanlı Devleti’nin iktisadi dünya görüşü ve 19. yüzyıldan sonraki değişim işlenmiştir. Osmanlı Devletinde iktisadi faaliyetlerin karmaşıklığına değinen Genç, din, siyaset, ahlak, aile, cemaat ve tarikat ilişkileri içerisinde iktisadi ilişkilerin birbirinden ayrı değerlendirilmesini “çayda erimiş şekeri ayıklamak

kadar zor” sözleriyle ifade etmiştir. Genç, bu durumun modern zamanla beraber bağımsız bir hüviyet kazandığını vurgulamıştır (A.g.e.).

Birinci bölümde Mehmet Genç, Osmanlı'nın 1500-1800 yılları arasında iktisadi hayatta uyguladığı ve kendi tespiti olan üç temel ilkeyi anlatmıştır. Bu ilkelere birincisi olan “iaşe (provizyonizm)” ilkesine göre Osmanlı iktisadi faaliyetlerin amacı insanların ihtiyacını karşılamaktır. Bu ilkeye göre mal ve hizmetlerin bol, kaliteli ve ucuz olması temel hedeftir. Burada esas alınan halkın menfaatleridir. Dönemin zor şartları içerisinde Osmanlı Devleti bu ilkeyi uygulamak zorunda kalmıştır. Bunun için devlet iktisadi hayat içerisinde sıkı bir kontrol sağlamıştır. Bu ilke ile bir bölgede üretilen ürünler ilk önce orada yaşayan insanların ihtiyacı için ayrılmıştır. O bölgede yaşayan halk, üretilen malların en iyisini, en uygun fiyata alabilmiştir. Bölgedeki halkın bütün ihtiyaçları karşılandıktan sonra ancak belirli miktarda ürünlerin dışarıya ihracına izin verilmiştir (A.g.e.).

Bu ilke ile ithalatın önü olabildiğince açılmıştır. Zira temel hedef halkın bol, kaliteli ve ucuz mallara ulaşabilmesidir. Bu nedenle Osmanlı Devleti ihracatı sınırlayıp ithalatı olabildiğince serbest bırakmıştır. İmparatorluk içerisinde üretimin temel hedefi ihracat değil, yurtiçi ihtiyaçların yani halkın ihtiyaçlarının en uygun şartlarda karşılanmasıdır. Burada kapitülasyonlarında bu düşünce ışığında değerlendirilmesi lazımdır. Osmanlı'nın insanın refahını hedef olarak gören iktisadi düşüncesi, modern iktisat politikalarına hiç uygun düşmemiştir (A.g.e.).

İaşe ilkesinin uzun süre uygulanması ve oluşturulan iktisadi sistemi koruma amacı beraberinde “gelenekçilik (tradisyonizm)” ilkesini getirmiştir. Genç, bu ilkenin sosyal ve iktisadi ilişkilerde yavaş yavaş oluşan denge ve eğilimleri olabildiğince muhafaza etme, değişme eğilimlerini engelleme ve şayet bir değişim olursa bu durumu tekrar eskiye döndürme amacı taşıdığını belirtir. “Kadimden olagelene aykırı iş yapılmaması” olarak ifade edilen bu ilke “Kadim odur ki, onun öncesini kimse hatırlamaz” şeklinde açıklanmıştır. Bu ilke ve genel olarak iktisadi hayatın her alanında uygulanan kuralların kaynağı ise şeriattır. Şeriatın dışında çıkan kanunnameler, örf ve adetlerin yine şeriata

uygunluğuna dikkat edilmiştir. Mehmet Genç, bütün bu ilkelere karşın Osmanlı'da değişimin hiç olmadığını söylemenin gerçeğe aykırı olacağını vurgulamıştır (A.g.e.:44-45).

Osmanlı'nın iktisadi hayatta uyguladığı diğer ilkenin fiskalizm olduğunu belirten Genç, bu ilkeyi hazineye ait gelirleri mümkün olduğunca en üst seviyede tutmak ve ulaşılmaz seviyenin altına inmesine izin vermeme şeklinde açıklamıştır. Bu ilke ile iktisadi kararlar alınırken devletin gelirlerini yükseltme ve harcamalarında kısıtlamaya dikkat edilmiştir. Burada Osmanlı Devleti, düzeni bozacak bir zengin sınıfının ortaya çıkmasını nleme endişesi ile fiyatlara narh sistemi uygulamıştır. Devletin koyduğu fiyat sınırları dışına çıkmak alışverişte yasaklanmıştır (A.g.e.:46-48).

Osmanlı İmparatorluğu, iktisadi alanda uyguladığı ilkeleri devletin belli alanlarda kurduğu kontrol ile sağladığını söyleyen Mehmet Genç, retim faktörleri üzerindeki devlet kontrolünü birçok yerde izah etmiştir. Genç, toprak, emek ve sermaye üzerinde devletin kontrolü olduğunu ve bu kontrolü uzun süre devam ettirerek önemli bir iş başardığına dikkat çekmiştir. 18. Yüzyılın son çeyreğinde kendini hissettirmeye başlayan değişim 19. yüzyılda hızlanmıştır (Genç, 2007: 525-532).

“Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi” başlığı altında Osmanlı Devleti ile ilgili ufuk açıcı ve ezber bozan bilgiler bir hayli çoktur. Mehmet Genç, bilgilerin artması ile birçok konunun aydınlatıldığını belirtirken, bununla beraber varlığından haberdar olmadığımız yeni meselelerin ortaya çıktığına dikkat çekmiştir. Özellikle Osmanlı'nın iktisadi bazı politikalarının anlaşılması gerektiğini, yeni bilgiler ortaya çıktıkça durumun daha da karmaşık hale gelmekte olduğunu ve gelecekte bunların vuzuha kavuşmasının neredeyse imknsz bir hal alabileceğini belirtmiştir. Osmanlı'nın uyguladığı iktisadi ilkelere bir hayli kafa yoran Mehmet Genç, birçok konuda bilinen ve tekrarlanan şeylerin yanlışlığına dikkat çekmiştir. Avrupa devletlerinin ithalatı kısıp ihracatı artırma girişimleri karşısında Osmanlı'nın tam tersi bir tavrı 16. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar devam ettirmesini, bilinen ezberlerden çok farklı değerlendirmektedir. Osmanlı'nın bu tavrını

yukarıda sayılan ilkelere bağlayan Genç, bu çalışması ile uzun süre ders kitaplarında da okutulan bir yanlış düzeltmiştir (Genç, 2016: 49-63).

1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması'na değinen Genç, bu konu ile ilgili yıllarca süregelen inanç ve kalıp ifadelerin geçersiz olduğuna dikkat çekmiştir. Genç, bu ifadelerin aksine Osmanlı'nın bu antlaşmayı yaparken pazarlık gücünü ithalatı değil, ihracatı sınırlandırmak ve vergilendirmek için kullanmaya çalıştığını belirtmiştir. Osmanlı'nın iktisadi alanda uyguladığı politikaların paradoksal derecede anlaşılmasının zor bir durum olduğunu ifade etmiştir. Genç, bununla beraber devletin bazı alanlarda korumacı iktisadi bir politika takip ettiğini ve dış dünyayı sıkı bir şekilde takip eden ve her ayrıntıyı kaydeden bir bürokrasiye sahip olduğunu vurgulamıştır. Böylece iktisadi alandaki paradoksların "Osmanlı'nın dünyadan haberi yoktu" gibi ifadeler ile açıklanamayacağını önemli örnekler ile vuzuha kavuşturmuştur. Bu açıklamalardan sonra, eserde Osmanlı'nın uyguladığı üç temel iktisadi ilke açıklanmıştır (A.g.e.).

Osmanlı Devleti'nin başarılı bir düzen kurduktan sonra bu düzeni gelenekçilik ilkesi doğrultusunda korumaya çalışmasını örnekler ile açıklayan Genç, burada çeşitli yanlışlar olsa da Osmanlı'nın bu ilkeyi titizlikle takip etmesini kendi şartları içinde birçok anlamda mantıklı bulmuş ve bunun mantığını açıklamaya çalışmıştır. Yine Osmanlı'nın uyguladığı iktisadi ilkeler ile Avrupa'nın tersine insan eksenli hareket ettiğini ve özellikle eşitlik prensibine çok dikkat ettiğini burada da vurgulamıştır. Ona göre Osmanlı, sadece insana değil, hayvanlara da büyük değer vermiş ve onların korunmasını büyük bir titizlikle takip etmiştir. Ücret, kazanç ve çalışma şartlarını eşitlik ilkesinin etkisiyle sıkı bir şekilde kontrol eden Osmanlı Devleti'nin kapitalizme sadece kapalı değil aynı zamanda karşı olduğunu belirtmiştir. Osmanlı ile ilgili ifade edilen talancı ve daha birçok olumsuz tanımlamaları reddeden Genç, bu eserde Osmanlı ile ilgili ifade edilen bu ve buna benzer görüşleri çürütmüştür. Genç, bu bölümde Osmanlı düzeninin temel unsurlarını mîrî toprak rejimi, millet sistemi, esnaf örgütlenme tipi, vakıflar, iktisadi ilkeleri ve irsi olmayan meritokratik bir seçkinler zümresi şeklinde

özetlemiştir. Genç, birinci bölümün sonunda 19. yüzyılda klasik iktisadi prensiplerdeki değişimi de kısaca özetlemiştir. Bu değişim yavaş bir seyir takip etmiştir (A.g.e.:64-92).

Eserin ikinci bölümü ise büyük çoğunluğu teknik konulara, grafikler ile tablolara ve çeşitli arşiv belgelerine ayrılmıştır. Kendisini en çok uğraştıran ve çalışmalarına bir şekilde mana veren rakamları detaylı bir şekilde inceleyen Genç, bu bölümde malikâne sistemini tablo, grafik ve belgeler ile detaylı bir şekilde açıklamıştır. Hem devlet hem de köylü için hayati bir öneme haiz olan bu sistem, rakamlar ile detaylı bir şekilde açıklanmıştır (A.g.e.).

Esham (İç borçlanma) ve Osmanlı'nın iç gümrük rejimi ile alakalı yazdığı iki makale de bu eserin içinde yer alır. Genç'in uzun yıllarını harcadığı bu konular ile ilgili iki makalesi daha önce ansiklopedilerde (TDV İslam Ansiklopedisi) yayımlanmış ve bu alanda temel kaynak değerini taşımaktadır. Borçlanma konusunda son derece titiz olan Osmanlı'nın iç gümrük sistemi ve bu sistemin 1910'da kaldırılmasına kadarki süreç Mehmet Genç tarafından Osmanlı iktisadi görüşü çerçevesinde vuzuha kavuşturulmuştur (A.g.e.:96-200).

Eserin üçüncü bölümü, Mehmet Genç'in doktora çalışması sırasında ve daha sonraki süreçte kendisini bir hayli sıkıntıya sokan ve soruların cevaplarını bulmak için birçok şeyden feragat etmesine sebep olan konulardan oluşmuştur. Osmanlı'da "Sanayi, Ticaret ve Esnaflar" bölümünde Osmanlı iktisadi ve genel olarak devletin temel felsefesini anlamamıza büyük katkı sağlayacak bilgileri olabildiğince somut bir şekilde bizlere sunmuştur. Genç, başlangıçta Osmanlı ile ilgili genel bir kanı haline gelen Osmanlı'nın gerilemesi ve gerilemesine sebep olarak gösterilen dışarıdaki gelişmeleri takip etmediği, ticarete önem vermediği, kapitülasyonlar gibi klasik söylemlerin tarihi hakikatler ile uyuşmadığını belirtmiştir (A.g.e.:203-208).

Mehmet Genç, Osmanlı'nın sahip olduğu iktisadi ilkeleri tekrar vurguladıktan sonra 18. yüzyıldaki savaş ve bununla bağlantılı olarak devletin ekonomi alanındaki uygulamalarına dikkat çekmiştir. 18. yüzyılın

ikinci yarısında güçlü devletler ile savaşmak durumunda kalan ve bu savaşlardan hem mağlubiyetler alan hem de ciddi ekonomik zararlar gören Osmanlı'nın ekonomik alanda neden Avrupa devletleri gibi bir siyaset takip etmediğinin cevabını açık delillerle vermiştir. Genç, Osmanlı'nın merkantilist ve kapitalist bir politika takip etmediğini ve edemeyeceğini her defasında vurgulamıştır. Genç, burada da Osmanlı'nın çeşitli vergi ve düzenlemeler ile yaşadığı sıkıntıları aşmaya çalıştığını ve uyguladığı provizyonizm (iaşe), tradisyonalizm (gelenekçilik) ve fiskalizm ilkelerini açıklamıştır. Genç, bu ilkelerin sadece iktisadi değil, Osmanlı'nın neredeyse her alandaki temel prensiplerini teşkil ettiğini ifade etmiştir. Genç, Osmanlı'nın 18. yüzyılda sanayi alanındaki girişimlerini anlatarak, Osmanlı'nın yünlü, ipekli, yelken bezi manifaktürü gibi girişimlerini örnek olarak açıklamıştır. 18. yüzyıldaki değişimlere değinen Genç, 18. yüzyılda Fransa'ya yapılan pamuklu ihracatını ve 17-19. yüzyılda sanayi ve ticaret merkezi olan Tokat'ı da bu bölümde yazmıştır (A.g.e).

Osmanlı şehirlerinin iktisadi ve sosyal hayatında önemli rol oynayan esnaf teşkilatının kendi içinde ve devlet ile ilişkisi eserde açıklanan bir başka konudur. Genç, Osmanlı esnaf teşkilatının belli bir ahlaki yapı içinde faaliyet gösterdiğini ve din ayırımı yapmadan önemli bir birliklik örneği gösterdiğini vurgulamıştır. Bununla beraber esnaflar arasında çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır. Özellikle fiyatlar ile ilgili çeşitli sıkıntıların yaşandığını söyleyen Genç, bunların bütünlüğüne bakıldığı zaman çok önem arz etmeyeceğini ve bu teşkilatın üretim ve satışta belli etik değerler ve sıkı kurallar çerçevesi içinde hayatlarına devam ettiklerine dikkat çekmiştir (A.g.e.:289-303).

Eserin dördüncü bölümü İstanbul'un fethi meselesine ayrılmıştır. Genç'in fetih ile alakalı konferanslardaki konuşmalarına ayrılan bu bölümde, İstanbul'un fethi iktisadi çerçeve içerisinde bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Genç, Balkanların ve Avrupalıların Osmanlı'nın oluşturduğu "Pax Ottomana" düzeni sayesinde üretim ve barış anlamında çok daha rahat bir yaşam sürdürdüklerini ve bu memnuniyet sayesinde Osmanlı yönetimini kolaylıkla kabul ettiklerini söylemiştir. Bununla beraber İstanbul'un fethinin gecikmesini teknolojik yetersizlik

ve İstanbul'un korunaklı durumuna bağlayan Genç, yeni toprakların icadı ile fethin gerçekleştiğini ve hem Osmanlı hem de Avrupa için yeni sonuçlar doğurduğunu belirtmiştir. Genç, burada da Osmanlı'nın maddi manevi dört beş kat büyüklüğündeki Avrupa'ya karşı dört yüz sene kesintisiz bir genişleme göstermesi ve yine çok yavaş bir seyirde gerilemeye başlamasını mucizevî bir durum olarak görmüştür. Burada Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu yönetim elitine ayrı bir parantez açarak başarısızdaki paylarına da değinmiştir (A.g.e.:310-313).

İstanbul'un fethi ile şehrin hem nüfus hem de iktisadi ve mimari anlamda hızlı bir gelişme gösterdiğine dikkat çeken Genç, fetih ile beraber Karadeniz'in Osmanlı hâkimiyetine girdiğini ve daha önemlisi İtalyan şehir devletlerinin sömürgeci yönetiminin bölgede son bulduğunu belirtmiştir. Fetih ile beraber İstanbul'un nüfusu hızla artmış ve 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar Avrupa'nın en büyük şehri olmayı başarmıştır. Bununla beraber Karadeniz'e Fenike, Roma ve Bizans gibi devletler hâkim olsa da Osmanlı'nın bütün sahilleri ile hudutları içine alabilen yegâne devlet olduğunu belirten Genç, Osmanlı'nın İstanbul ve Karadeniz fethi ile iktisadi ve siyasi anlamda muazzam bir zenginlik kazandığını vurgulamıştır (A.g.e.:314-325).

Eserin beşinci bölümünde üstünde durulması gereken üç önemli yazı mevcuttur. Genç'in çeşitli vesilelerle yaptığı konuşmalardan oluşan bu yazılardan ilki İslam dünyası ve Avrupa arasındaki iktisadi kalkınma ile alakalıdır. Genç, İslam dünyasına değinirken Osmanlı örneği üzerinde durmuştur. İlk olarak Osmanlı'nın Avrupa'ya karşı olan ezici üstünlük psikolojisinin de etkisiyle yeterli iletişim gerçeğleştiremediğine dikkat çekmiştir. Ona göre Avrupa, Osmanlı'yı yenilmez gördüğü dönemlerde de her anlamda tetkik etmiştir. Osmanlı, son dönemlerine kadar her sıkıntılı süreçte gücünün zirvesinde olduğu döneme bakarak çareyi orada aramıştır. Bu noktada Osmanlı, Avrupa ile ilgili bilgi toplarken, kendisine zarar verecek durumları ön planda tutmuştur (A.g.e.:329-335).

Mehmet Genç'in değindiği diğer bir konu ise Avrupa ve Osmanlı arasındaki kölelik ve sınıfsal yapı durumudur. Genç'e göre pek tabii

olarak İslam'da ve de Osmanlı'da kölelik sistemi olsa da Avrupa'daki kölelik sistemi ile kıyaslanmayacak büyük farklar olmuştur. İslam'da köle, sahibinin evladı ile neredeyse eşdeğer ve yine mirasçısı olabilmıştır. Yine bir köle üst rütbeye kadar gelebilmişken, buna karşılık Avrupa'da durum çok vahim olmuştur. Avrupa'daki zihniyet tamamen sömürme üzerine kurulmuştur. Bu sistem çok fazla zengin olmasına sebebiyet verse de sömürülen bölgeler için açlık, ölüm ve işkenceden öteye bir anlam ifade etmemiştir. Osmanlı ise kesin olarak sömürgeci zihniyete karşı olmuş ve ekonomik faaliyetleri tamamen insanların refahı için düzenlemiştir. Sınıflar arasındaki farkları olabildiğince en az derecede tutmaya çalışmıştır. Miras, toprak ve alışveriş gibi konularda çok sıkı ve zekice tedbirler almıştır (A.g.e.:335-338). Genç, Osmanlı'nın yapısı ile ilgili anlattıklarının bir yerinde şu ifadeleri kullanır:

“...Bu vasıflar içinde Batı'dakine benzer birikimi sağlamanın imkânı olmadığı açıktır. İktisadî büyümeyi hazırlayacak bir farklılaşmaya yol açacak herhangi bir mekanizma da mevcut değildir. Ama, dikkat ederseniz; iktisadî çözüme, küçülme ve yıkılmaya da sistemin mantığı içinde imkân yoktur. Denilebilir ki Osmanlı, kendinden önce gelip geçen devletlerin eninde sonunda yıkılmasına neden olan sosyal ve iktisadî değişimleri, ne büyümeye ne de küçülmeye imkân vermeyecek değişmez bir sisteme bağlamış ve bunu ifade etmek üzere de kendine 'Devlet-i aliye-i ebediyyü'l-devâm' ünvanını vermiştir (A.g.e.:338).”

“Osmanlı Arşivlerinden Yararlanma Yöntemi” başlığı altında Genç, özellikle Osmanlı'nın geniş bir sahada hâkimiyet sürmesine ve sahip olduğu çok zengin ve muazzam bilgiler ihtiva eden arşivine dikkat çekmiştir. Genç'e göre zamanla sınırlarının genişlemesi ve yeni kurumların ortaya çıkması ile farklı belge ve kayıtlar da ortaya çıkmıştır. Bu kurum ve belgelerin birbirleriyle bağlantıları bir diğer konudur. Buradaki bürokratik kadronun mükemmel bir arşiv oluşturması ve bir konu ile ilgili bir şey araştırılırken bürokratların yüzyıllarca öncesine ait kayıtları çok kısa sürede çıkarıp derleyebilmesi, ayrıca takdire şayan bir meziyettir. Avrupalılar, bu durum karşısında şaşkınlık ve hayranlıklarını dile getirmişlerdir. Osmanlı'nın inşaat, teknik aletlerin yapımı ve

tamiri, fiyat, miras ve daha birçok konuda çok ayrıntılı bilgileri kayıt altına alması büyük önem arz etmiştir. Genç, bu bölümde araştırmacılar için bu arşiv kayıtlarından ve araştırmacıların çalışabileceği yeni alanlardan bahsederek bu konularda çalışacaklar için rehberlik etmiştir (A.g.e.:339-345).

Mehmet Genç'in "Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi" eserinin çok küçük bir özetini aktardıktan sonra eserin başka taraflarına da dikkat çekmek gerekir. Birçok makale ve çeşitli vesilelerle yapılan konuşma metinlerinden oluşan "Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi" isimli eseri yayımlandığından itibaren çok büyük ilgi görmüş ve ödüller ile taltif edilmiştir. Genç'in bu eserinde geçen makaleleri de yayımlandıkları dönemde yine benzer şekilde yankı uyandırmıştır. Hakkında çeşitli tanıtım ve değerlendirme yazıları yazılan ve birçok programa konu olmuş bu eser, aynı zamanda Mehmet Genç'in hayat hikâyesi ve prensiplerinin de bir özetidir adeta. Bu kadar ezber bozan, yankı uyandıran, ödüllerle taltif edilen Mehmet Genç'in ifadesiyle yapacaklarının ya da yapmak istediklerinin bir yan ürünü olan bu eser üzerinde özellikle tarihçilerin ve tarihçi olmaya namzet olanların iyi düşünmesi lazımdır. Zira ders alınacak çok noktalar mevcuttur.

Mehmet Genç'in vefatından kısa süre önce neşredilen bir diğer eseri Erol Özvar ile beraber yaptıkları konuşmalardan oluşuyor ve bu serinin devam edilmesi de bekleniliyor. "Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar-I" ismi ile neşredilen kitap, Osmanlı sosyo-ekonomi tarihi ile alakalı yapılan konuşmaları ihtiva eder. Osmanlı'da maliye, vakıflar, sanayi, iç ve dış ticaret, sermaye, bürokrasi ve kapitülasyonlar gibi konular üzerinde yapılan konuşmalar kitapta yer almıştır. Vakıflar konusunda Murat Çizakça, para konusunda Şevket Pamuk ve denizcilik konusunda ise İdris Bostan Mehmet Genç ve Erol Özvar ile birlikte fikirlerini beyan etmişlerdir. Soru cevap şeklinde yapılan ilmi sohbetlerin yazıya aktarılmış halini bulduğumuz bu kitap, birçok kesimden insanın sıkılmadan okuyup fikir sahibi olabileceği bir eser niteliğindedir. Kitapta Mehmet Genç'in Osmanlı sosyo-ekonomi tarih ile alakalı yaptığı çalışmaların özetine buradan ulaşılabilir.

5. Sonuç

Tarihin gördüğü en büyük imparatorluklarından biri olan Osmanlı İmparatorluğu, aynı zamanda Türk ve İslam tarihi için de müstesna bir yere sahiptir. Bu devasa imparatorluğun ve de tarihinin anlaşılması için özellikle sosyo-ekonomik alanda yapılan araştırmalar büyük önem arz etmektedir. Osmanlı tarihinin doğru bir şekilde anlaşılması için ömrünü ilme adayan Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğu ile alakalı bilinmeyenleri ve de yanlış bilinenleri vuzuha kavuşturarak bu anlamda çok büyük bir hizmette bulunmuştur. Osmanlı'nın iktisadi politikaları ve Avrupa ile mukayese konusunda yanlış ezberleri, doğruları ortaya koyarak bozmayı başaran Mehmet Genç, ileride yapılacak çalışmalar için de bir temel oluşturmuştur.

Mehmet Genç, ilim yolunda çok meşakatli bir yoldan geçmiştir. Başarısızlık örneği olarak gösterilen doktora tezi ise özellikle akademik camida ders olarak okutulması gereken bir başarı numunesidir. Genç'in özellikle doktora sürecinde tatbik ettiği metot ve ortaya koyduğu ilkeli davranış, akademik camida ders olarak okutulmaya değerdir. Genç, ne doktora tezini ne de yaptığı diğer ilmi çalışmaları puan, para, ünvan ve makam kazanmak için yapmamıştır. Genç, hakikati öğrenmek için bütün bunlardan feragat etmiş örnek bir alimdir. Bu nedendir ki Genç'in ilmi çalışmaları ve kişiliği, bu kadar bariz bir farklılık arzetmiştir. Yaptıkları ve kişiliği ile gerçek ilim ve âlim nasıl olunurun cevabını da vermiştir.

Osmanlı tarihinin doğru bir şekilde anlaşılması ve de bundan sonra yapılacak çalışmaların doğru neticelere ulaşabilmesi için Mehmet Genç'in eserleri ve çalışma metodu mutlak surette bilinmelidir. Özellikle Osmanlı sosyo-ekonomi tarihi hakkında yaptığı araştırmalar ile Osmanlı iktisadi ilkelerini formüle eden Genç, Osmanlı'nın kapitalist sistemden farkını ve de ona karşı oluşunu ilmi olarak da ıspatlamıştır. Osmanlı'nın insan odaklı iktisadi ve sosyal hayatı düzenleyen zihin dünyasını, konu ile alakalı yazdığı eserlerinden ve birçok yerde yaptığı konuşmalardan anlaşılabilir. Bundan sonrası için genç tarihçi ve

tarihçi adaylarının Genç'in ilmi metodunu ve de birikimini rehber edinecek yola devam etmeleri gerekecektir.

Bibliyografya

Acar, A. C. (2021). "Mütesna Bir Hoca: TÜBA Şeref Üyesi Mehmet Genç" *TÜBA Günce Dergisi*, S.66, ss.45-49.

Bulut, M. (2021). "Türk İktisat Tarihinin Öncüsü Mehmet Genç", *TÜBA Günce Dergisi*, Mayıs 2021, S.66, ss.59-62.

"Klasik Osmanlı İktisadi Sistemi ve Kapitalist Büyüme Meselesi" - Mehmet Genç. (2017). <https://www.youtube.com/watch?v=nTQ1ebPyGLU>. [19 Mayıs].

2015 'TÜBA Ödülleri' Sahiplerini Buldu, (2015).<http://www.tuba.gov.tr/tr/tr/haberler/akademiden-haberler/2015-tuba-odulleri-sahiplerini-buldu> [23 Aralık].

Büyük Sorular. (2019). (Devletin bekasında iktisadın yeri ne?): <https://www.youtube.com/watch?v=0cah5mQjkmY>. [24 Şubat].

Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülleri. (2015).<https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/kultursanatodulleri/2015/>[9 Aralık].

Çakır, C. (2021). "İMPARATORLUĞUN İKTİSAT TARİHÇİSİ: MEHMET GENÇ (1934-2021) Hayatı, Kişiliği, Eserleri", *Divân*, 1: 253-281.

Dr. Mehmet Genç ile Ayşe Böhürler Söyleşisi | Türk Kahvesi. (2019). <https://www.youtube.com/watch?v=TacmGqqd1Jc>[4 Şubat].

Dr. Mehmet Genç, Merhum Prof. Dr. Erol Güngör'ü Anlatıyor (2019). <https://www.youtube.com/watch?v=3tJNOxkNhww>[9 Şubat].

Dr. Mehmet Genç: "Türkiye Tarihçiliği | Osmanlı-Rusya ve Avrupa İlişkileri Üzerine", (2019). https://www.youtube.com/watch?v=-F0OjJ_PxdDY.

- Genç, M. (2007). "İktisadî ve Ticarî Yapı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:33: 525-532.
- (2014). "Vakıf ve İktisat", *Vakıf ve İktisat Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. Mehmet Kurtoğlu), Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları: 25-29.
- (2016). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi* (13. bs.), İstanbul: Ötüken.
- Genç, M. & Özvar, E. (2021). *Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar-I*, İstanbul: Ötüken.
- İnsanlık HALİ Bilim Ahlakı Trt Haber (2018). <https://www.youtube.com/watch?v=LF981yWC2h4> [24 Temmuz].
- Küçükcalay, A.M. (2007). "Kaotik Bilgiden Senkronik Bilgiye Bir İktisat Tarihi Teorisyeni: Mehmet Genç", *Divan Disiplinlerarası Çalışma Dergisi*, Cilt: 12 (22):129-158.
- (2018). *Hikmetin Peşinde Üç Portre*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- La Havle-Mehmet Genç, (2012). <https://www.youtube.com/watch?v=excH4TWsmHI> [22 Şubat].
- Mehmet Genç - Osmanlı'da İktisat Kültürü, (2017). <https://www.youtube.com/watch?v=7FePAARZ-Fc> [3 Kasım].
- Mehmet Genç & Erol Özvar "Osmanlı Devleti'nin İktisadi Geçmişi". (2017). <https://www.youtube.com/watch?v=-xAhzwnJFA> [4 Nisan].
- Mehmet Genç Belgeseli-1 Bölüm. (2011) <https://www.youtube.com/watch?v=ekv9S J8qQ6Q> [29 Ekim].
- Mehmet Genç Belgeseli-2 Bölüm. (2011). <https://www.youtube.com/watch?v=jwZLg Gq Xp54> [30 Ekim].
- Mehmet Genç hocaya şükran gecesi, Haber7.com. (2008). <http://m.haber7.com/amphtml/kultur/haber/317528-mehmet-genc-hocaya-sukran-gecesi> [6 Mayıs].

- Mehmet Genç ile Sezai Karakoç üzerine söyleşi. (2017). <https://www.youtube.com/watch?v=EWCUZK7Vir0>. [20 Nisan].
- Mehmet Genç'in hayatı ve ilim yolculuğu. (2021). <https://www.dunya-bizim.com/soylesi/mehmet-genc-in-hayati-ve-ilim-yolculugu-h28074.html>.
- Murathan Küçükali. (2015). "Kitap Tanıtımı: Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi", <https://mmo.tc/NeDE>.
- Osmanlı Ekonomisinin Bilinmeyenleri, Derin Tarih Programı. (2017). <https://www.youtube.com/watch?v=mRhrcZkYpUQ> [22 Nisan].
- Osmanlı İktisadi Sistemi ve Vakıflar, Mehmet GENÇ. (2019). <https://www.youtube.com/watch?v=duHXusjLT4w> [8 Mayıs].
- Özdalga, E. (2020). *Tarihsel Sosyoloji* (5. bs.). Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Özvar, E. (2000). "Mehmet Genç: Belgeden Modele Uzanan Bir Portre", *Doğu Batı*, Ağustos: 143-155.
- Prof. Dr. Mehmet Genç Erol Güngör'ü Anma Programı. 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=eRBXQfUvE-0>[3 Eylül].
- ŞEHİR Öğretim Üyesi Mehmet Genç Kanal 24'te. 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=XnukGN2JSQs>. [16 Aralık].
- Tarih Vakfı Perşembe Konuşmaları - Mehmet Genç. 2012. <https://www.youtube.com/watch?v=8r0QMqYB4VQ>. [22 Mart].
- Tok, A. (2020), *Mehmet Genç İle Yapılan Mülakat*, İstanbul, 03 Mart.
- TÜBA Akademi Ödülleri Açıklandı. 2015. <http://www.tuba.gov.tr/tr/haberler/akademiden-haberler/tuba-akademi-odulleri-aciklandi>. [2 Aralık].
- Yılmaz, F. (2003). "Mehmet Genç ile Osmanlı'da Devlet ve Ekonomi Üzerine", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (1)1: 369-384.
- Yıldız, K. (2021). "Mehmet Genç (1934-2021)", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 46: 243-258.